

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА
АРТМЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА АРТМЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІВЕНТ-ТЕХНОЛОГІЙ

На правах рукопису

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

на тему:

**Роль публічних бібліотек у забезпеченні інклюзивного доступу до
інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю**

Виконала:

студентка II курсу магістратури,
групи МІС-51-23з

спеціальності 029 «Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа»

Неколюк-Сасса Дарія Дмитрівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Хіміч Ярослава Олегівна

Рецензент: директорка Центру неперервної
культурно-мистецької освіти,

кандидат педагогічних наук, доцент

Шевченко Ірина Олександрівна

Допущено до захисту:

протокол засідання кафедри

№4 від 20 листопада 2024 р.

в.о. завідувача кафедри артменеджменту

та івент-технологій

Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Неколюк-Сасса Д.Д. Роль публічних бібліотек у забезпеченні інклюзивного доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Об'єкт дослідження - публічні бібліотеки України.

Предмет дослідження - інклюзивний доступ до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю у публічних бібліотеках.

Мета роботи – проаналізувати та узагальнити досвід публічних бібліотек України з надання інклюзивного доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю та розробити рекомендації щодо створення інклюзії в публічних бібліотеках.

У випускній кваліфікаційній роботі розглянуто нормативно-правову базу з питань інклюзії, охарактеризовано особливості інформаційних потреб та бар'єрів доступу користувачів з інвалідністю; визначено соціальну роль публічних бібліотек у створенні інклюзивного середовища, забезпеченні доступу до інформації та культурних послуг; проаналізовано досвід діяльності інклюзивних бібліотек та впровадження інклюзивних послуг у бібліотеках України та світу; розроблено рекомендації щодо створення інклюзії в публічних бібліотеках.

Ключові слова: інклюзивність, безбар'єрність, доступ до інформації, інклюзивна бібліотека, публічна бібліотека, людина з інвалідністю

ANNOTATION

Nekolyuk-Sassa D.D. The role of public libraries in ensuring inclusive access to information and cultural resources for people with disabilities - Qualification work on manuscript rights.

The object of research is public libraries of Ukraine.

The subject of research is inclusive access to information and cultural resources for people with disabilities in public libraries.

The purpose of the work is to analyze and summarize the experience of public libraries of Ukraine in providing inclusive access to information and cultural resources for people with disabilities and to develop recommendations for creating inclusion in public libraries.

In the final qualification work, the legal framework for inclusion was considered, the features of information needs and access barriers of users with disabilities were characterized; the social role of public libraries in creating an inclusive environment, ensuring access to information and cultural services is determined; analyzed the experience of inclusive libraries and the implementation of inclusive services in libraries of Ukraine and the world; developed recommendations for creating inclusion in public libraries.

Keywords: inclusiveness, barrier-free, access to information, inclusive library, public library, person with disabilities

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОСТІ	9
1.1. Законодавча база, термінологія та нормативно-правове забезпечення інклюзії	9
1.2. Особливості інформаційних потреб та бар'єрів доступу користувачів з інвалідністю	17
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНКЛЮЗИВНОСТІ	25
2.1. Соціальна роль публічних бібліотек у забезпеченні доступу до інформації та створенні інклюзії	25
2.2. Інклюзивні бібліотеки та досвід впровадження інклюзивних послуг у бібліотеках України та світу	30
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ДОСТУПУ В ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ	45
3.1 Використання сучасних технологій для адаптації інформаційних ресурсів (аудіокниги, електронні матеріали, шрифт Брайля тощо)	45
3.2. Рекомендації щодо створення інклюзії в публічних бібліотеках	56
Висновки до розділу 3	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена великою затребуваністю інклюзивних рішень з боку користувачів публічних бібліотек з інвалідністю та необхідністю використання інклюзивних підходів в роботі сучасних публічних бібліотек.

Сучасні публічні бібліотеки виконують не лише функції книгозбірень, а на вимогу часу слугують ще й культурними хабами, в яких можна опанувати комп'ютерну та цифрову грамотність, іноземні мови, вдосконалити знання з української мови, пограти в інтелектуальні та спортивні ігри, займатися йогою. В деяких із них надається гуманітарна, психологічна, юридична допомога військовим та цивільним. Ці бібліотечні послуги особливо важливі для людей з інвалідністю, оскільки в публічних бібліотеках вони мають можливість розвиватися, самостверджуватись. У зв'язку з цим публічні бібліотеки зобов'язані ставати інклюзивними, тобто інформаційно, фізично доступними для будь-кого із відвідувачів.

Потрібно сказати, що під час війни чисельність людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення з кожним днем лише зростає і відповідно запити на інклюзивні послуги збільшуються. Звідси випливає висновок, що питання інклюзивності публічних бібліотек зараз актуальне як ніколи. Зважаючи на це, публічні бібліотеки повинні посилити свою участь у розбудові інклюзивного середовища як заклади культури та проводити просвітницьку роботу з даного питання.

Впроваджуючи інклюзивні підходи у свою діяльність, бібліотеки зможуть задовільнити більше запитів і потреб вразливих груп населення та зацікавити нових відвідувачів бібліотек.

Якість наданих послуг в таких бібліотеках напряду буде залежати від рівня доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю.

Поширеною є тенденція - поважати людське різноманіття. Всі сфери суспільного обслуговування при наданні тих чи інших послуг мають

враховувати особливості та потреби різних верств населення незалежно від їх демографічних характеристик.

Сучасне суспільство має долати обмеження та усувати перешкоди, на шляху людини до знань, культурної та інформаційної інтеграції. Важливу роль в цьому процесі можуть відігравати інклюзивні публічні бібліотеки.

Стан розробленості проблем. Аналіз бібліотекознавчої літератури показав, що дана тематика вже багато років перебуває в полі зору як науковців так і бібліотекарів-практиків, зокрема вітчизняних. Проте, необхідно наголосити, що тривалий час, у фаховій літературі дане питання розглядалось в контексті створення умов для ефективного обслуговування «людей з обмеженими можливостями», або «людей з особливими потребами». Так, можна згадати роботи Ашаренкової Н. (2005) про обслуговування користувачів з особливими потребами в публічних бібліотеках; Васильченко С., Солонської Н., Воскобойнікової-Гузевої О. (2002) - про бібліотечно-інформаційне обслуговування людей з обмеженими можливостями; Пашкової В. (2006) про еволюцію бібліотечного обслуговування громадян з особливими потребами в контексті рівноправного доступу та рівних можливостей тощо. Диференціації обслуговування користувачів з особливими потребами та використанню електронних бібліотек в обслуговуванні «користувачів з особливими потребами» присвячені роботи Кунанець Н. (2013, 2014). Проблема «обслуговування людей з обмеженими можливостями» була у фокусі уваги В. Ярощук. Темі «обслуговування людей з обмеженими можливостями» та «роботі бібліотек з користувачами із обмеженими фізичними можливостями» присвячувались окремі розділи сайтів бібліотек, бібліотеками укладались методичні рекомендації, створювались списки корисних ресурсів тощо. Сьогодні ж, змінилась і термінологія і підходи. Наразі ми говоримо про «інклюзію» та «інклюзивність», «безбар'єрність» та доступність як фізичного так і віртуального середовища бібліотек, а також використовуємо термін «людина з інвалідністю».

Об'єктом дослідження є публічні бібліотеки України.

Предметом дослідження є інклюзивний доступ до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю у публічних бібліотеках.

Мета дослідження – проаналізувати та узагальнити досвід публічних бібліотек України з надання інклюзивного доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю та розробити рекомендації щодо створення інклюзії в публічних бібліотеках.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- розглянути нормативно-правову базу з питань інклюзії,
- охарактеризувати особливості інформаційних потреб та бар'єрів доступу користувачів з інвалідністю;
- визначити соціальну роль публічних бібліотек у створенні інклюзивного середовища, забезпеченні доступу до інформації та культурних послуг;
- проаналізувати досвід діяльності інклюзивних бібліотек та впровадження інклюзивних послуг у бібліотеках України та світу;
- розробити рекомендації щодо створення інклюзії в публічних бібліотеках.

Практичне значення роботи полягає в узагальненні теоретичних підходів та практичного досвіду забезпечення публічними бібліотеками інклюзивного доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю та розробці рекомендацій щодо запровадження інклюзивності у діяльність публічних бібліотек.

Апробація роботи. Матеріали дослідження були презентовані на Міжнародній науковій конференції «У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур» (Київ, НАКККиМ, 16 - 17 травня 2024 р.). Тема доповіді «Упровадження інклюзії в діяльність бібліотек з метою підвищення їхньої ефективності як мультифункціональних закладів культури». Тези опубліковані у Збірнику матеріалів конференції. А також на VIII Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, аспірантів та

магістрантів «Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір» (Київ, НАКККиМ, 7 листопада 2024 р.). Тема доповіді «Роль публічних бібліотек у забезпеченні інклюзивного доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю». Тези опубліковані у Збірнику матеріалів конференції.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел – 64 позиції. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ

1.1. Законодавча база, термінологія та нормативно-правове забезпечення інклюзії в суспільстві і бібліотечній сфері

Україна активно працює над створенням безбар'єрного середовища, як фізичного так і віртуального, переймаючи світовий досвід і розширюючи можливості для людей з інвалідністю, змінюючи ставлення суспільства до даної категорії та розбудовуючи інклюзію.

Сьогодні, коли Україна, перебуває у стані війни, і людей з інвалідністю як серед військових, так і серед мирного населення, яке потерпає від збройної агресії РФ проти нашої країни, стає, на жаль, дедалі більше, питання щодо розвитку інклюзивних бібліотек набуває важливого аспекту в контексті забезпечення інформаційно-знаннєвих і культурних потреб громадян з інвалідністю та їхньої соціалізації в суспільстві.

Отже, що таке «інклюзія» та «інклюзивність».

На Урядовому порталі (єдиному веб-порталі виконавчої влади України), в розділі Інклюзивна політика, інклюзія визначається як «процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, у тому числі людей з інвалідністю та інших маломобільних груп ...[24]. У словнику з «Довідника безбар'єрності» - «інклюзія» також визначається як «процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі». При цьому підкреслюється, що «вона передбачає усунення бар'єрів та розробку і застосування конкретних рішень, які дозволять кожній людині рівноправно брати участь у суспільному житті. Один із ключових принципів інклюзії, залучення всіх людей у всі сфери життя [10].

Інклюзивність є характеристикою середовища або політики, що враховує потреби різних людей, забезпечуючи їхню участь у житті суспільства [50].

Варто зауважити, що поняття «інклюзія», «інклюзивність» - зовсім різні поняття, і не слід їх синонімізувати та пов'язувати суто з терміном

«інвалідність». До речі, що до термінів «інвалід», «інвалідність», які доволі часто зустрічаються, особливо на побутовому рівні. У Словнику з безбар'єрності відзначається, що «єдиним коректним терміном сьогодні є «людина (особа) з інвалідністю» («Людина з фізичними / сенсорними / психічними / інтелектуальними / ментальними порушеннями, Людина з порушеннями опорно-рухового апарату, Людина з порушеннями рухової функції») [10]. Отже наголос іде на слово «людина», або «особа». В коментарі до цього поняття також пояснюється, чому термін «обмежені можливості», який дуже часто використовують, теж є некоректним, адже у кожної людини є якісь обмежені можливості, наприклад, фізичні «ми не здатні підняти 500 кг ваги або пробігти 300 км без перерви», крім того, у кожного з нас є свої особливості та особливі потреби» [10]. Нагадаємо, що терміни «користувачі з особливими потребами» та «користувачі з обмеженими можливостями», значний час використовувались саме у професійній бібліотекознавчій літературі та бібліотечній практиці в контексті підходів до бібліотечного обслуговування – «бібліотека як відкритий простір для соціалізації користувачів з особливими потребами» [3], «диференційоване обслуговування користувачів з особливими потребами» [29], «інформаційна соціалізація користувачів з особливими потребами в сучасній бібліотеці» [35], «обслуговування людей з обмеженими можливостями» [38], «робота бібліотек з користувачами із обмеженими фізичними можливостями» [46], «робота бібліотек на допомогу користувачам з обмеженими фізичними можливостями» [47], «бібліотечне обслуговування людей з особливими потребами [62] тощо. Використання даної термінології, на наш погляд, було пов'язано з тим, що на той час, люди з інвалідністю, навіть на законодавчому рівні мали назву «інвалід», що вже тоді відчувалось як недостатньо коректне формулювання, і бібліотеки робили його більш людським. Крім того, наголос тут робився саме на ролі людини як «користувача бібліотеки», а такі користувачі, дійсно мають певні обмеження та особливі потреби. Зі змінами в законодавстві (у 2017 році) термінологію урегульовано і бібліотеки зараз

також використовують саме термін «людина (особа) з інвалідністю».

Загалом, законодавча та нормативно-правова база, яка регулює інклюзію в бібліотечній сфері в Україні, включає низку вітчизняних та міжнародних актів, які забезпечують права людей з інвалідністю, гарантуючи їм доступ до інформаційних ресурсів.

Насамперед мова йде про основоположні законодавчі акти, такі як Конституція України та Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Міжнародна конвенція ООН про права осіб з інвалідністю.

Конституція України (1996 р.) гарантує рівність прав та свобод усіх громадян, без будь-яких обмежень за ознакою інвалідності або інших фізичних особливостей (ст. 24). Це забезпечує правову основу для інклюзивної політики в країні, в тому числі в сфері бібліотечної діяльності.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», було прийнято ще до здобуття Україною незалежності 21.03.1991 і на початку він мав назву «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Українській РСР», а згодом «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Свою поточну чинну назву Закон отримав у 2017 році. Станом на листопад 2024 року чинною є редакція від 20.11.2024, а наступна редакція відбудеться 18.12.2024. Отже, у чинній редакції в статті 2 подано тлумачення терміну «особа з інвалідністю» яка визначається як «особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється» А у статті 4. Закону йдеться про те, що «діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у: виявленні, усуненні перепон і

бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу (далі - об'єкти фізичного оточення), транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту»...[43]. Таким чином, цей закон забезпечує право людей з інвалідністю на доступ до культурних і освітніх ресурсів, що включає бібліотеки, музеї, архіви тощо та створює правові умови для розвитку інклюзивної бібліотечної політики.

Важливою, для правового забезпечення права осіб з інвалідністю є «Міжнародна конвенція ООН про права осіб з інвалідністю» (2006 р.), ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 р. Як держава-учасниця цієї Конвенції Україна зобов'язується «забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності» [26] (ст. 4)

Конвенція ООН про права людей з інвалідністю зобов'язує державу створювати умови для участі людей з інвалідністю у культурному житті нарівні з іншими. Ст. 9 Конвенції Доступність, зокрема, декларує що «Щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах»... [26] У Ст. 19 Самостійний спосіб життя і включення до місцевої спільноти, акцентується на тому, що особи з інвалідністю мають мати доступ до різного роду послуг, що надаються вдома, за місцем проживання, та інших допоміжних послуг на базі місцевої спільноти, зокрема персональної допомоги, необхідної для підтримки життя в місцевій спільноті й включення до неї, та з метою недопущення ізоляції або сегрегації від місцевої спільноти

... А «послуги та об'єкти колективного користування, призначені для населення в цілому, були рівною мірою доступні для осіб з інвалідністю і відповідали їхнім потребам» [26], що безпосередньо може стосуватися бібліотек і бібліотечних послуг. Крім того, Стаття 21 Свобода висловлення думки та переконань і доступ до інформації, наголошується, що необхідно створювати умови для того, щоб особи з інвалідністю могли користуватися правом на свободу висловлення думки та переконань, зокрема свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї нарівні з іншими [26], іншими словами – мали можливість здійснювати інформаційну діяльність як інформаційні працівники, або споживачі інформації – користувачі бібліотек або інших інформаційних установ. Стаття 30 Участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку та заняттях спортом, також створює правове підґрунтя для формування стратегій розвитку бібліотек як інформаційних та соціальних і культурних установ. «Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю брати участь нарівні з іншими в культурному житті й вживають усіх належних заходів для забезпечення того, щоб особи з інвалідністю ...с) мали доступ до таких місць культурних заходів чи послуг, як театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки й туристичні послуги, а також мали найможливішою мірою доступ до пам'ятників і об'єктів, що мають національну культурну значущість» [26].

Закон України Про приєднання України до Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів, був прийнятий Верховною радою України 12.01.2023 та набрав чинності 14.02.2023 (сам Марракеський договір був прийнятий Дипломатичною конференцією ще у 2013 р) [33]. Договір обумовлює ряд обов'язкових обмежень і винятків з авторського права, щоб полегшити доступ осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями до друкованої інформації та публікувати примірники творів у доступних форматах (плоско–друковані

книги, літературу, видану шрифтом Брайля, рельєфно-графічні посібники та озвучену літературу тощо).

Для інклюзивності суспільства важливими також є Закон України «Про освіту» (2017 р.). Закон гарантує право осіб з особливими освітніми потребами на рівний доступ до освіти. Бібліотеки, як частина освітньої системи, зобов'язані створювати умови для навчання таких осіб.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.). Закон визначає, що інформація повинна бути доступною для всіх, в тому числі для осіб з інвалідністю. Бібліотеки мають забезпечити доступ до публічної інформації для осіб з інвалідністю.

Закон України «Про інклюзивне навчання» (2020 р.). Цей закон гарантує доступність освіти для осіб з особливими потребами та підтримує використання бібліотечних ресурсів у процесі навчання. Бібліотеки мають бути адаптованими для учнів з інвалідністю.

Важливим кроком з боку держави є упровадження в 2021 році Національної стратегії зі створення «безбар'єрного простору» як поширення практик інклюзії [36], який передував Указ Президента України (2020) «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [42].

Безбар'єрність – це передусім формування державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності, у тому числі й до культурної сфери.

Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. Метою Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики [36].

Дотримання та виконання цієї стратегії передбачає отримання рівних умов та можливостей для культурного (мистецького) та креативного вираження, провадження культурної діяльності; доступу до культурних послуг, культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них для всіх, в тому числі для людей з інвалідністю.

Завдяки імплементації Стратегії безбар'єрність має стати наскрізним принципом державної політики та включатиметься до всіх довгострокових рішень та програм на національному та місцевому рівні.

Важливими нормативними документами, для вирішення питань інклюзії та безбар'єрності є й Державні будівельні норми (ДБН), зокрема ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд. [37, 9]

ДБН В.2.2-40:2018 розроблені для створення безбар'єрного простору для всіх категорій людей з інвалідністю: з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, розумової діяльності та інших маломобільних груп: людей літнього віку, вагітних жінок, батьків з дітьми та інших.

Державні будівельні норми враховують потреби людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення та є обов'язковими до виконання. У них наведені всі необхідні технічні характеристики влаштування елементів безбар'єрності, а також конкретні візуальні приклади, як це потрібно робити. Зокрема, у документі йдеться про облаштування:

- пандусів, спеціальних підйомників та інших засобів доступності для людей з порушеннями опорно-рухового апарату;
- тактильної підлогової плитки, інформаційних таблиць та позначень шрифтом Брайля, інших візуальних елементів і аудіопоказчиків для людей з порушеннями зору;
- дублювання важливої звукової інформації текстами, організації сурдоперекладу, використання систем звукопідсилення для людей з порушеннями слуху [9].

ДБН сприятимуть створенню універсального громадського простору, доступного для кожного та мають бути враховані при будівництві чи реновації бібліотек.

Національний стандарт України ДСТУ EN 301 549:2022 Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT) Чинний від 2022-06-15.

Цей стандарт охоплює широкий спектр вимог до різноманітних рішень інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Він актуальний для всіх організацій, які купують, розробляють або виробляють продукти чи послуги ІКТ.

У багатьох країнах створення інклюзивних бібліотек розглядається як невід'ємна частина державної політики. Важливими документами для розвитку інклюзивності бібліотек є Маніфест ІФЛА/ЮНЕСКО про публічні бібліотеки, його остання редакція відбулася у 2022 р [64].

Серед основних профільних нормативних документів, що регламентують діяльність бібліотек в Україні - Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995 р) [41] та Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» (2015 р.) [51].

Так, зокрема у Законі України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» зазначено, що бібліотеки мають забезпечити рівний доступ до інформації для всіх громадян, включаючи осіб з інвалідністю, шляхом розвитку спеціальних послуг та інфраструктури [41]. Проте, чинний Закон потребує оновлення, і бібліотечна спільнота готується до прийняття нового Закону.

30 вересня 2024 ВГО Українська бібліотечна асоціація та Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого оприлюднили Заяву «Бачення майбутнього українських бібліотек для післявоєнного відновлення, розвитку людського капіталу та економічно сильної і демократичної України» в якій зазначається, що «Бібліотеки – це простір спільної дії, місце сили, інтелектуального, духовного і громадянського зростання та посилення

спроможності особистості, громади, суспільства і держави» [18]. Додамо від себе це інклюзивний простір, створення якого є спільним завданням.

1.2. Особливості інформаційних потреб та бар'єрів доступу користувачів з інвалідністю

Повна інклюзія має ґрунтуватися на підході до прав людини, який визнає притаманну гідність і цінність кожної людини. Цей підхід підкреслює необхідність усунення бар'єрів і сприяння повній участі всіх індивідів у житті суспільства, оскільки інклюзія - це не лише фізичний доступ, а й соціальна, емоційна й технологічна участь. З одного боку, це означає створення єдиного технологічного середовища, з іншого, - комунікаційно-емоційного, де люди відчуватимуть цінність, повагу та підтримку для повної участі в усіх аспектах суспільства. Дуже влучний вираз що до інклюзії міститься у статті Ясеновської М. «Що таке інклюзія і навіщо вона потрібна кожному», процитую: «Інклюзія – це система заходів, спрямована на залучення та попередження вилучення» [63]. Для створення інклюзивного суспільства необхідна консолідація зусиль усіх зацікавлених сторін: від політиків та громадських активістів до простих громадян.

Інклюзивність в публічних бібліотеках є необхідною складовою сучасної бібліотечної діяльності, що сприяє реалізації права кожної людини на доступ до знань, інформації та культурних ресурсів. Теоретичні засади інклюзивності базуються на принципах соціальної справедливості, рівності і прав людини, що створює основу для розробки політик та практик, які відповідають потребам усіх соціальних груп. Публічні бібліотеки мають потужний потенціал для подолання бар'єрів, забезпечення рівного доступу до інформації та сприяння соціальній інтеграції через адаптацію своїх послуг і ресурсів для різних груп користувачів.

Інклюзія в бібліотечній сфері означає створення рівних можливостей для доступу до бібліотечних послуг усіх категорій населення, включаючи осіб з

обмеженими фізичними можливостями, маломобільні групи населення та інших осіб, що мають особливі потреби.

Особливості користувачів з інвалідністю є важливим аспектом при проектуванні доступних та інклюзивних інформаційних систем, сервісів та технологій.

Усі користувачі мають право на рівний доступ до інформації та комунікаційних ресурсів, але для осіб з інвалідністю можуть виникати різноманітні бар'єри, які ускладнюють або навіть роблять неможливим повноцінне використання цих ресурсів.

Розглянемо основні аспекти, пов'язані з інформаційними потребами та бар'єрами доступу для таких користувачів.

Інформаційні потреби користувачів з інвалідністю можна поділити на кілька категорій, в залежності від типу інвалідності та потреб в доступі до інформації:

Люди з порушеннями зору (повна або часткова сліпота) потребують доступу до інформації через альтернативні канали, такі як екрани для читання (screen readers), тактильні пристрої, звукові підказки, висококонтрастні шрифти та збільшення тексту.

Користувачі з порушеннями слуху потребують текстової інформації, субтитрів або жестової мови для сприйняття аудіовізуального контенту. Також можуть бути потрібні інтерпретатори жестової мови або підтримка текстового чату для комунікації.

Потреби для людей з руховими обмеженнями. Крім проблем фізичного доступу до інформаційних установ, при роботі з електронними інформаційними ресурсами, для таких користувачів важливими є інтерфейси, які можна використовувати за допомогою клавіатури, голосових команд, альтернативних пристроїв вводу, а також можливість безперешкодної навігації без використання миші.

Користувачі з інтелектуальними чи когнітивними порушеннями потребують спрощеного контенту, зрозумілих інтерфейсів, інструкцій, що

пояснюють кроки, наочних елементів дизайну та інтерактивних інструментів для полегшення сприйняття інформації. Для полегшення сприйняття інформації цими людьми потрібно використовувати формат легкого читання. Формат легкого читання – спеціальний формат викладу інформації, яку легко читати та розуміти людям з інтелектуальними порушеннями. Цей формат визначений європейськими стандартами.

Існує кілька основних бар'єрів доступу для осіб з інвалідністю, з якими вони стикаються при використанні інформаційних систем:

Технічні бар'єри:

- недостатня сумісність з програмами для доступу (наприклад, екрани для читання);

- відсутність текстових альтернатив для зображень, відео та аудіо контенту. Наприклад, якщо нам, незрячим, трапляється в мережі Інтернет повідомлення у вигляді інфографіки, ця інформація для нас буде повністю недоступною. Для усунення цієї проблеми можна продублювати інформацію друкованим текстом і тоді скрін рідер зчитає для нас інформацію.

- недостатньо оптимізовані вебсайти чи додатки для людей з інвалідністю (наприклад, складні або некеровані інтерфейси).

Бар'єри інформаційного характеру:

- використання складної або професійної термінології, що ускладнює розуміння контенту для людей з когнітивними порушеннями;

- відсутність субтитрів або жестової мови для відео і аудіо матеріалів;

- низька якість та нестабільність інтерфейсів, які мають бути адаптовані до різних технологічних можливостей користувачів.

Архітектурні та фізичні бар'єри:

- вебсайти та додатки, які не підтримують адаптивні технології, зокрема ті, що не відповідають вимогам WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) [4; 5].

- погана організація навігації, яка може бути неприємною для людей, що користуються допоміжними технологіями (наприклад, екранами для читання).

Обмежена цифрова грамотність. Люди з інвалідністю можуть мати обмежений досвід роботи з технологіями, що ускладнює навігацію цифровими платформами та використання необхідного програмного чи апаратного забезпечення [8].

Фінансові бар'єри. У деяких осіб з інвалідністю може не бути фінансових можливостей для придбання необхідних їм технічних пристроїв та відповідного програмного забезпечення, що може створити перешкоду для їх повноцінної інтеграції у суспільство.

Крім того, деякі цифрові платформи можуть не повністю відповідати стандартам і нормам доступності, що може перешкоджати людям з інвалідністю отримати до них доступ. Усунення подібних перешкод, на сьогодні, одне з пріоритетних завдань розробників програмного забезпечення та вебдизайнерів [4; 5; 8].

Прихильники інклюзії прагнуть подолати всі бар'єри, що розділяють людей, і сформувати єдине суспільство, багате на культурне розмаїття. Адже інклюзія спрямована на збереження унікальності кожної людини та створення суспільства, де всі можуть вільно розвиватися та реалізовувати себе.

Відтак у сучасному світовому культурному дискурсі поняття інклюзії стало невіддільним від розмаїття [61].

Збереження різноманіття вимагає розуміння та визнання права людини бути унікальною, а інклюзивність дозволяє створювати умови для рівноправного залучення унікальних особистостей та сприяти їх взаємодії, культурному й інтелектуальному взаємозбагаченню, суспільній інтеграції.

За статтею 30 Конвенції у сфері культурної доступності є 6 основних вимог до держави: доступність творів культури для осіб з різними видами інвалідності; доступність телебачення, фільмів, театральних вистав та інших культурних заходів (розширене субтитрування для людей з порушенням слуху та звукопис для незрячих людей); доступність будівель кінотеатрів, музеїв, бібліотек та інших закладів, де проходять культурні заходи; створення

можливостей для творчого розвитку людей з інвалідністю; адаптування творів для осіб з порушенням зору, не порушуючи авторські права [52].

Цифрова доступність - це власне усунення бар'єрів та перешкод, діяльність з розроблення й упровадження стандартів такої доступності, а інклюзія - соціальний результат застосування таких стандартів. При цьому соціальна діджиталізація - паралельний процес, який означає проектування, розробку та практичну імплементацію цифрових продуктів і послуг, до яких може отримати доступ кожен, незалежно від його здібностей чи обмежень [8]

Доступність інформації для людей з інвалідністю не лише покращує їх якість життя, а й дає можливість реалізувати їхні права на рівний доступ до суспільних ресурсів, освіти, роботи та комунікації.

Доступність інформації забезпечує рівні можливості для всіх користувачів, незалежно від їх фізичних чи когнітивних особливостей.

Надання рівного доступу до інформації сприяє інтеграції осіб з інвалідністю в соціум, дозволяючи їм бути більш самостійними та активно залученими до суспільного життя.

Багато країн прийняли закони та стандарти, які зобов'язують робити публічні та приватні ресурси доступними для всіх громадян, зокрема для осіб з інвалідністю.

«Стандарти цифрової доступності значно ширші, ніж можливість збільшити шрифт, увімкнути субтитри чи змінити спосіб навігації. Це про деталі — такі, як вимкнене автовідтворення відео- або аудіофайлів. Адже раптовий звук здатен дезорієнтувати людей із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ), стати тригером для користувачів з аутизмом або навіть викликати напад в осіб, які мають епілепсію. Аналогічну реакцію можуть спровокувати елементи сайту (наприклад, банери), що мерехтять» [39].

Серед стратегій для поліпшення доступності інформації для людей з інвалідністю, можна відзначити такі як:

- Інклюзивний дизайн. Цей підхід забезпечує створення продуктів і послуг, які є доступними для максимально широкого кола користувачів,

незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних можливостей. Основним призначенням є забезпечення рівного доступу до інформації та зручності використання

- Впровадження стандартів доступності. Використання міжнародних стандартів, таких як WCAG (Web Content Accessibility Guidelines), допоможе забезпечити відповідність веб-ресурсів вимогам доступності. Він включає в себе правильний кольоровий контраст, альтернативний текст для зображення та можливість навігації за допомогою клавіатури

- Адаптивність і універсальність. Розробка інтерфейсів, які автоматично адаптуються до різних пристроїв і розмірів екранів; створення інтерфейсів, які легко адаптуються до потреб різних користувачів без необхідності створювати окремі версії;

- Зворотний зв'язок від користувачів. Залучення людей з інвалідністю до процесу тестування та розробки продукту дозволяє отримати цінні відомості про їхні потреби та уподобання. Це покращить функціональність і зручність використання продукту тестування вебсайтів та додатків за допомогою допоміжних технологій, щоб виявляти і усувати потенційні бар'єри.

- Технологічні рішення. Використання сучасних технологій, таких як скринрідери та голосові помічники, може значно полегшити доступ до інформації для людей з обмеженими можливостями.

- Навчання та підвищення обізнаності. Освіта розробників, дизайнерів, контент-менеджерів та користувачів щодо принципів доступності є критично важливою.

Отже, інформаційні потреби та бар'єри доступу для користувачів з інвалідністю вимагають уважного та відповідального підходу при проектуванні і реалізації технологічних рішень. Зусилля, спрямовані на усунення цих бар'єрів, не лише покращують якість життя людей з інвалідністю, а й сприяють побудові більш інклюзивного та рівноправного суспільства.

Висновки до Розділу 1

Інклюзивний доступ – це принцип, який передбачає, що кожна людина, незалежно від своїх фізичних, когнітивних, соціальних чи інших особливостей, має рівні можливості для отримання доступу до інформації та культурних ресурсів. Це означає створення середовища, яке є зручним, доступним та зрозумілим для всіх.

Інклюзивний доступ до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю – це не просто бажання, а конституційне право кожної людини.

Законодавча та нормативно-правова база, яка регулює інклюзію в бібліотечній сфері в Україні, включає низку вітчизняних та міжнародних актів, які забезпечують права людей з інвалідністю, гарантуючи їм доступ до інформаційних ресурсів. Серед них: Конституція України та Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Міжнародна конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Закон України Про приєднання України до Марракеського договору, Закон України «Про інклюзивне навчання», «Про доступ до публічної інформації», України «Про бібліотеки та бібліотечну справу».

Державна політика у забезпеченні безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності, у тому числі й до культурної сфери, ґрунтується також на Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року.

Інклюзія в бібліотечній сфері означає створення рівних можливостей для доступу до бібліотечних послуг усіх категорій населення, включаючи осіб з обмеженими фізичними можливостями, маломобільні групи населення та інших осіб, що мають особливі потреби.

Враховання особливостей користувачів з інвалідністю є важливим аспектом при проектуванні доступних та інклюзивних будівель, громадських просторів, інформаційних систем, сервісів та технологій.

Крім фізичних (неприспособлені інфраструктура, відсутність допоміжного обладнання, або альтернативних каналів доступу до інформації,

для людей з обмеженими можливостями) та когнітивних бар'єрів доступу (складність розуміння інформації, відсутність альтернативних форматів подання (подання зрозумілою мовою)). Бар'єрами інклюзивності можуть бути і соціальні бар'єри (дискримінація, упередження, стереотипи щодо певних груп населення) та економічні бар'єри (висока вартість доступу до інформації та культурних послуг).

Безбар'єрне середовище - це створення фізично доступного середовища, яке дозволяє людям з різними потребами вільно пересуватися та користуватися послугами. Інформація надається в доступних форматах (текстовому, аудіальному, візуальному), з використанням простих мов та адаптації до різних рівнів грамотності і можливостей сприйняття; з застосуванням технологій, які допомагають людям з обмеженими можливостями отримувати доступ до інформації (наприклад, програмне забезпечення для людей з порушенням зору, слуху).

Доступність інформації для людей з інвалідністю не лише покращує їх якість життя, а й дає можливість реалізувати їхні права на рівний доступ до суспільних ресурсів, освіти, роботи та комунікації.

Доступність інформації забезпечує рівні можливості для всіх користувачів, незалежно від їх фізичних чи когнітивних особливостей.

Надання рівного доступу до інформації сприяє інтеграції осіб з інвалідністю в соціум, дозволяючи їм бути більш самостійними та активно залученими до суспільного життя.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

2.1. Соціальна роль публічних бібліотек у забезпеченні доступу до інформації та створенні інклюзії

Соціальна інклюзія – це забезпечення того, щоб усі могли брати участь у житті громади як рівноправні члени, яких поважають і які роблять свій внесок у розвиток громади [49].

Публічні бібліотеки як соціальні установи зобов'язані адаптувати свої послуги та простір для забезпечення рівного доступу до знань і культурної спадщини.

Інклюзивність, як соціальний і культурний процес, полягає в забезпеченні рівних можливостей для участі всіх груп населення в соціальних, культурних і освітніх процесах, зокрема в доступі до інформаційних ресурсів і культурних послуг. У контексті публічних бібліотек інклюзивність передбачає створення таких умов, які дозволяють людям з різними можливостями, соціальним становищем, віковими і культурними особливостями отримати доступ до бібліотечних послуг, знань й інформації без будь-яких бар'єрів.

Публічні бібліотеки, як соціокультурні установи, мають важливу роль у реалізації принципів інклюзивності, оскільки вони повинні не лише забезпечувати доступ до інформації, а й сприяти культурному розвитку, соціалізації і освіті всіх членів суспільства, незалежно від їхніх фізичних або соціальних характеристик.

Ідея інклюзивності в бібліотеках розвивається на основі теоретичних концепцій соціальної справедливості, рівності прав, доступу до знань і гуманістичних принципів.

Зокрема, відповідно до принципу соціальної справедливості - кожна людина має право на рівні можливості, зокрема й у доступі до освіти, інформації та культурних послуг. Бібліотеки повинні долати бар'єри, що

існують між різними соціальними групами, і створювати інклюзивні умови для всіх відвідувачів.

Крім того, важливим є питання подолання інформаційної нерівності. Рівність доступу до інформації є ключовим аспектом інклюзивності. Бібліотеки повинні забезпечувати доступ до інформаційних ресурсів не лише в традиційному форматі (книги, журнали), але й у цифровому середовищі, враховуючи потреби людей з інвалідністю, різних соціальних груп та культурних спільнот.

Люди з інвалідністю мають мати право, можливості та компетентності з використання інтернет ресурсів. Саме тому, важливо також акцентувати увагу на інклюзивній педагогіці - системі освіти, в якій навчання враховує потреби і можливості кожного учня. В бібліотеках інклюзивний підхід полягає в адаптації навчальних та інформаційних матеріалів для різних груп користувачів, що дозволяє кожному освоювати нові знання, незалежно від фізичних або інтелектуальних можливостей.

Публічні бібліотеки займають важливе місце в соціальному житті сучасного суспільства, виконуючи роль не лише як інформаційні центри, але й як осередки соціальної інтеграції, освіти та культурного розвитку. В умовах швидкої цифровізації та глобалізації доступ до інформації стає одним з основних чинників, що визначають можливості для розвитку особистості, громади та держави в цілому. Публічні бібліотеки виконують важливу функцію забезпечення цього доступу для всіх категорій населення, зокрема для тих, хто має обмежений доступ до інформаційних ресурсів через соціальні, економічні чи фізичні обмеження.

Публічні бібліотеки, за своєю суттю, є установами, які надають відкритий доступ до інформації для всіх громадян. Вони забезпечують рівні можливості для осіб незалежно від їх соціального статусу, рівня освіти, економічного становища, віку, раси чи інших характеристик. Одним із основних принципів діяльності бібліотек є безкоштовність послуг та

недискримінаційний доступ до ресурсів, що дозволяє кожному користувачеві отримувати необхідну інформацію без бар'єрів.

Для тих людей, які не мають можливості доступу до Інтернету або інших сучасних засобів отримання знань, бібліотеки стають важливими точками доступу до інформації. Це особливо важливо для людей з низьким рівнем доходу, мешканців віддалених або сільських регіонів, літніх людей та осіб з інвалідністю.

Інклюзивність є ключовим аспектом соціальної ролі бібліотек у сучасному суспільстві. Вона полягає в тому, щоб забезпечити доступ до культурних, освітніх та інформаційних ресурсів всім категоріям населення, включаючи осіб з інвалідністю, людей похилого віку, дітей, представників національних меншин та соціально вразливих груп населення.

Завдяки використанню різноманітних інклюзивних технологій та адаптованих матеріалів (наприклад, книг шрифтом Брайля, аудіокниг, відео з субтитрами, спеціальних комп'ютерних програм для осіб з порушеннями зору чи слуху) бібліотеки забезпечують рівний доступ до інформації для всіх користувачів. Крім того, для людей з обмеженими можливостями фізичного доступу часто створюються адаптовані інтер'єри бібліотек, з пандусами, спеціальними комп'ютерними станціями та зонами відпочинку, що сприяє створенню безбар'єрного простору.

Публічні бібліотеки мають важливу соціальну роль у зміцненні демократичних процесів в суспільстві. Вони виконують функцію освітнього інституту, надаючи людям можливість для саморозвитку, здобуття нових знань і навичок, а також для участі в культурному та науковому житті. У світі, де інформація стає важливим ресурсом, бібліотеки допомагають людям здобувати необхідну інформацію для прийняття обґрунтованих рішень, участі в громадському та політичному житті.

Бібліотеки виконують роль медіаторів між інформаційними ресурсами і громадою, надаючи доступ до різноманітних джерел знань — від книг до електронних ресурсів. Вони підтримують інформованість громадян, що є

важливим фактором розвитку демократичних суспільств. Люди повинні мати можливість отримувати достовірну та збалансовану інформацію для формування своїх поглядів, що сприяє розвитку критичного мислення та активної громадянської позиції.

Крім інформаційної функції, публічні бібліотеки також виконують роль соціальних просторів для громадських зв'язків та взаємодії. Вони є місцем для зустрічей людей, де вони можуть обмінюватися думками, знайомитися з новими ідеями та культурними практиками. Така взаємодія є важливою для соціалізації та психологічного здоров'я громадян.

Особливо важливою є роль бібліотек у створенні вільного простору для культурного діалогу, де проводяться лекції, семінари, літературні зустрічі, майстер-класи, виставки. Вони стають платформою для культурної інтеграції, де представники різних національних, соціальних чи вікових груп можуть взаємодіяти, знайомитися з культурами інших народів, що сприяє розвитку взаєморозуміння і толерантності в суспільстві.

Публічні бібліотеки здійснюють важливий вплив на соціально-економічний розвиток громад. Вони є центрами для підвищення освітнього рівня населення, розвитку інформаційної грамотності та сприяють доступу до інформації для професійного розвитку. Завдяки освітнім програмам, бібліотеки допомагають людям здобувати нові знання і навички, що є важливими для їх кар'єрного зростання та інтеграції в сучасне інформаційне суспільство.

Крім того, бібліотеки відіграють роль в підвищенні культурного рівня громадян через надання доступу до різноманітних культурних ресурсів, що формує естетичні смаки, сприяє розвитку творчого потенціалу і формує почуття національної ідентичності.

В умовах розвитку цифрових технологій публічні бібліотеки також адаптуються до нових вимог і стають важливими онлайн-платформами для доступу до інформації. Вони надають доступ до електронних книг, баз даних, наукових журналів, аудіо- та відеоматеріалів, що дозволяє користувачам

залишатися в курсі сучасних подій та тенденцій. Для осіб з інвалідністю це є важливим кроком у створенні безбар'єрного інформаційного середовища, яке доступне для кожного.

Інклюзивні бібліотеки не тільки сприяють інтелектуальному розвитку, а й формують середовище, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал. Бібліотеки можуть бути культурними хабами та дозвілєвими центрами, де люди з інвалідністю не тільки отримують доступ до інформації, а й активно беруть участь у житті громади, спілкуються та розвиваються.

Публічні бібліотеки відіграють важливу роль у забезпеченні інклюзивності через створення рівних умов для доступу до інформаційних ресурсів. Їхня діяльність спрямована на подолання соціальних, культурних, фізичних та інформаційних бар'єрів.

Таким чином, визначаючи основні напрями роботи бібліотек, що реалізують принципи інклюзивності, можна визначити:

1. Адаптацію бібліотечних послуг. Публічні бібліотеки повинні адаптувати свої послуги для людей з різними потребами. Це може включати забезпечення доступу до бібліотек для осіб з інвалідністю, створення ресурсів для людей з інвалідністю по зору (наприклад, книги шрифтом Брайля або аудіокниги), а також надання спеціальних програм для дітей і молоді з інвалідністю.

2. Сприяння соціальній інтеграції. Бібліотеки можуть стати важливими центрами соціальної інтеграції для людей з різних соціальних груп. Через проведення культурних і освітніх заходів, створення просторів для зустрічей, діалогу та обміну досвідом бібліотеки сприяють розвитку взаєморозуміння між різними соціальними, етнічними та віковими групами.

3. Інформаційні технології та цифровий доступ. Інтернет і цифрові технології відкривають нові можливості для забезпечення доступу до інформації. Публічні бібліотеки мають використовувати ці технології для того, щоб зробити ресурси доступними для людей з інвалідністю, наприклад, через вебсайти, що підтримують читання для людей з порушеннями зору або слуху.

4. Інклюзивні програми та послуги для різних груп населення. Бібліотеки можуть організовувати спеціалізовані програми для дітей з інвалідністю, літніх людей, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) або іммігрантів та інших вразливих груп. Це можуть бути курси з розвитку навичок, творчі майстер-класи, мовні курси, заходи для підтримки психо-соціальної реабілітації тощо.

2.2. Інклюзивні бібліотеки та досвід впровадження інклюзивних послуг у бібліотеках

В багатьох країнах світу інклюзивність є важливою частиною стратегії розвитку публічних бібліотек. Наприклад, у країнах Європейського Союзу активно реалізуються програми доступу до інформації для осіб з інвалідністю, зокрема через впровадження технологій доступності, таких як аудіокниги, книги шрифтом Брайля, спеціальні комп'ютерні програми для людей з порушеннями зору чи слуху.

У США публічні бібліотеки працюють за програмами, які сприяють інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство, зокрема через спеціальні бібліотечні послуги для ветеранів, людей поважного віку, а також через створення спеціалізованих програм для молоді з інвалідністю.

У країнах Південної Америки та Азії публічні бібліотеки активно займаються інтеграцією у свої послуги культурних різноманітностей та мовних особливостей, щоб сприяти рівному доступу до інформації для іммігрантів і біженців, що з'являються в цих регіонах.

Впровадження інклюзивних послуг у бібліотеках України стало важливим кроком на шляху до забезпечення рівного доступу до інформації для всіх громадян, включаючи осіб з інвалідністю, маломобільні групи, а також інші соціально уразливі категорії населення.

Український досвід інклюзії в бібліотечній сфері демонструє певні досягнення, але також вказує на низку викликів та недоліків, які потребують подальшого вирішення.

Українські бібліотеки, зокрема публічні, намагаються впроваджувати різні моделі інклюзивних послуг:

Перший напрям - фізична доступність - це забезпечення доступу до приміщень бібліотек для осіб з обмеженими можливостями. Для цього багато бібліотек облаштовують пандуси, ліфти, спеціальні місця для паркування, а також адаптовані вбиральні.

Другий напрям - інформаційна доступність - створення спеціальних ресурсів для осіб з порушеннями зору, таких як книги шрифтом Брайля, електронні книги та аудіокниги. Також розробляються веб-сайти бібліотек з адаптованими інтерфейсами для користувачів з обмеженими можливостями.

Ще одним напрямом у впровадженні інклюзивних послуг є - професійні послуги, коли в бібліотеках працюють спеціалісти, які надають консультації та допомогу користувачам з інвалідністю або іншими потребами. Це можуть бути, наприклад, курси з використання адаптивних технологій або спеціальні програми для слухових та зорових порушень.

У впровадженні інклюзивних послуг активно використовуються новітні технології. Бібліотеки оснащують спеціальними комп'ютерами для осіб з порушеннями зору та слуху, застосовуються програми для читання екранів, шрифти, що збільшуються, а також використовується голосовий зв'язок для допомоги в навігації.

Бібліотеки організовують спеціальні заходи для інклюзивних груп, такі як культурні та освітні програми для осіб з інвалідністю, інтеграційні акції, конкурси, виставки, фестивалі, творчі майстер-класи тощо. Вони сприяють соціалізації та розвитку таких осіб, допомагають подолати ізоляцію.

Отже, бібліотеки, що впроваджують інклюзію, не тільки сприяють інтелектуальному розвитку, а й формують середовище, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал. Бібліотеки можуть бути культурними хабами та дозвіллевими центрами, де люди з інвалідністю не тільки отримують доступ до інформації, а й активно беруть участь у житті громади, спілкуються та розвиваються.

Проте, для повноцінного бібліотечного обслуговування людей з інвалідністю, необхідний комплексний підхід від безбар'єрної архітектури будівлі до адаптованих ресурсів, тобто - фізична та інформаційна доступність. Сучасні бібліотеки повинні мати пандуси, ліфти та спеціально обладнані приміщення; відповідні цифрові ресурси, включно з програмним забезпеченням для людей із порушеннями зору та слуху. Однак, за нашими дослідженнями, серед вітчизняних бібліотек, таких, що повністю відповідають критеріям інклюзивності не так і багато. В першу чергу це Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека [44] та Львівська бібліотека – Сенотека [48]. Що ж до статусу інклюзивних, такими є лише 2 міські бібліотеки - Запорізька міська бібліотека (бібліотека Вознесенського району Запоріжжя) [17] та бібліотека-філія № 11 КЗ Сумської міської ради «Сумська публічна бібліотека» [21; 22], в якій я працюю.

Аналіз сучасного стану діяльності публічних бібліотек в Україні свідчить про те, що наразі, на жаль, не всі категорії суспільства можуть повноцінно скористатися бібліотеками та бібліотечними послугами, зокрема, люди з порушеннями зору, слуху. Більшість бібліотечних послуг є недоступними для людей цих категорій. Далеко не у всіх бібліотеках наявні книжки шрифтом Брайля, яким обслуговуються у житті незрячі люди; відсутні аудіокнижки, які на сьогодні є популярними не лише серед людей з порушеннями зору, але й серед тих, хто має добрий зір; комп'ютери не оснащені програмами екранного доступу (скрінрідерами), якими в бібліотеці могли б скористатися люди з порушеннями зору; також веб-сайти бібліотек не завжди є інформаційно доступними для користувачів даної категорії, оскільки інформація на сайтах бібліотек часто подається у вигляді інфографіки (зображень, фото, картинок), яку скрінрідери не зчитують. Її треба прописувати текстом, щоб він був читабельним. Проте, варто відзначити, що все частіше на сайтах бібліотек встановлюються програми екранного збільшення, що масштабують задані області екрану або змінюють задані параметри тексту, заголовків, контрастність тощо.

Бібліотеки зобов'язані забезпечити доступ осіб з інвалідністю до інформаційно-комунікаційних технологій і мереж, зокрема до інтернету. Що стосується нечуючих людей: в кожній бібліотеці повинен бути хоча б один працівник, який би володів жестовою мовою і зміг би надати будь-яку бібліотечну послугу людині з порушеннями слуху.

З 2018 року в Україні, Українською бібліотечною асоціацією (УБА) запроваджено Почесну відзнаку «Інклюзивна бібліотека». Метою її запровадження було «поліпшення обслуговування осіб з інвалідністю в Україні, заохочення бібліотекарів до створення інформаційних продуктів та послуг у бібліотеках для осіб з інвалідністю, а також для ознайомлення бібліотечної спільноти з кращими практиками роботи з інклюзії в бібліотеках України» [20].

Почесна відзнака «Інклюзивна бібліотека» присуджується Президією УБА за представленням регіональних відділень УБА або Секції УБА «Бібліотека – на допомогу особам з інвалідністю та людям похилого віку» щорічно одній бібліотеці за створення належного соціального захисту і підтримки, соціальної інтеграції, створення рівних можливостей для самореалізації, повноцінного життя, здобуття освіти і працевлаштування, долучення людей з інвалідністю до духовного, культурного життя.

Основними критеріями оцінки з метою присудження почесної відзнаки «Інклюзивна бібліотека» є:

- доступність бібліотеки, її ресурсів і послуг;
- інноваційні методи обслуговування та надання адаптованих ресурсів для користувачів з інвалідністю;
- створення умов у бібліотеці щодо надання консультативно-психологічної допомоги батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами у формуванні позитивної мотивації для розвитку таких дітей;
- проведення роз'яснювальної роботи серед населення, працівників закладів освіти, охорони здоров'я, установ і закладів соціального захисту

населення тощо про необхідність раннього виявлення та організації своєчасної фахової допомоги дітям з особливими освітніми потребами;

- провадження інформаційно-просвітницької діяльності шляхом проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, тренінгів, майстер-класів з питань організації допомоги особам з інвалідністю;

- взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, навчальними закладами, закладами охорони здоров'я, закладами соціального захисту, службами у справах дітей, громадськими об'єднаннями тощо [20].

Серед бібліотек-переможців, що отримали дану відзнаку - Сарненська районна бібліотека для дітей, Рівненська обл. (2018 р.), - Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олесья Гончара (2019 р.); Бібліотека-філія №1 для людей з вадами зору Бахмутської централізованої бібліотечної системи, Донецька обл. (2020р.); КЗ Сумської міської ради Бібліотека-філія №11 Сумської міської бібліотечної системи (2021 р.), та Запорізька центральна міська бібліотека (2023р.).

На жаль, на сайті УБА немає матеріалів, за якими обирались переможці (опису досвіду бібліотеки з обслуговування користувачів з інвалідністю (форми роботи (послуги); мета їх впровадження; цільова аудиторія; зміст діяльності тощо). Немає й посилань на інтернет ресурси цих бібліотек, за допомогою яких можна було б прослідкувати історію, сучасний стан та перспективи розвитку цих бібліотек.

Звичайно, за мирних умов, можна було б здійснити власне дослідження бібліотечної інклюзії через аналіз сайтів цих бібліотек та бути певними у його результатах. Проте, наразі, принаймні матеріали 2 з 5 бібліотек-переможців - Херсонської обласної універсальної наукової бібліотека ім. Олесья Гончара та Бібліотека-філія №1 для людей з вадами зору Бахмутської централізованої бібліотечної системи, через агресію рф або знищені, або не є актуальними, і залишаються як пам'ять.

Проте, ми вважаємо за необхідне, зберегти та поширити цю інформацію, зокрема через її представлення в даній дипломній роботі.

Здійснюючи пошук інформації про Бібліотеку-філію №1 для людей з вадами зору Бахмутської ЦБС, за допомогою пошукової системи гугл можна переглянути матеріал офіційного сайту Бахмутської міської ради, на якому міститься інформація про історію бібліотеки-філіалу №1 для людей з вадами зору (м. Бахмут), її місце знаходження, контакти [1]. Звичайно, ми розуміємо, що дана інформація не актуальна, оскільки російські агресори захопили та фактично фізично знищили усе місто Бахмут Донецької області. Але інформацію про бібліотеку, як збереження пам'яті та досвіду, варто розглянути, тим більше, що її історія, це приклад, коли спеціалізована бібліотека - бібліотека Всеукраїнської організації інвалідів Українського товариства сліпих, що була створена у 1963 року, у 2017 році, через неможливість утримувати бібліотеку товариством, була передана у комунальну власність територіальної громади, що стало початком її нового життя. Це приклад того, як до повномасштабного вторгнення наші міста та бібліотеки розвивались, а громади ставали більш інклюзивними. «В квітні 2018 року прийнято рішення про відкриття на базі спеціалізованої бібліотеки для сліпих бібліотеки-філіалу №1 для людей з вадами зору Бахмутської міської централізованої бібліотечної системи, а у січні 2019 року відбулось відкриття бібліотеки-філіалу №1 для людей з вадами зору, яку капітально відремонтовано в рамках Соціального проекту міста. У бібліотеці було створено комфортні умови для відвідувачів та для зберігання багатотомної колекції літературних видань шрифтом Брайля. Фонд бібліотеки складав понад 17 тисяч примірників книг шрифтом Брайля, дисків та касет» [2]. «За кошти області бібліотека була оснащена сучасною комп'ютерною та аудіо-технікою для осіб з вадами зору. За допомогою апаратно-програмного комп'ютерного тифлокомплексу незрячий користувач може (*міг*) отримати інформацію з екрану монітору завдяки синтезатору мови та спеціальному брайлівському дисплею. Фахівці централізованої бібліотечної системи

проводять (*проводили*) навчання незрячих та слабоворих користувачів роботі на комп'ютері та в мережі Інтернет. При бібліотеці працює (*працював*) клуб любителів тифлокіно [2]. Це вся інформація про бібліотеку на даному сайті, однак, на сторінці Бахмутської міської ради у фейсбуці, від 1 серпня – гугл надає посилання на це повідомлення, вказується що «Бібліотека-філіал №1 для людей з вадами зору Бахмутської міської централізованої бібліотечної системи продовжує свою місію – створювати рівні можливості для всіх». Далі також зазначено, що «тифлокомплекс зацікавив спеціалістів зі Слобожанського центру культурних послуг. Під час зустрічі бахмутські бібліотекарі розповіли про можливості та принцип роботи обладнання, поділилися власним досвідом обслуговування людей з порушенням зору» [11]. Тож, можна зробити висновок, що обладнання вдалося вивести. Інформації про долю спеціалізованого фонду бібліотеки, на жаль, знайти не вдалось. У пості також є посилання на актуальну фейсбук сторінку «Бібліотека -філіал1 ЦМБ Бахмутської міської ТГ», проаналізувавши яку, ми можемо зробити висновок, що бібліотека та її бібліотекарі зараз працюють в м. Дніпро.

Як ми вже відзначали, місто Херсон та Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олесея Гончара також зазнали значних втрат через військову агресію рф, окупацію міста (2022) та постійне бомбардування, яке не припиняється. Інтернет ресурси, зокрема, матеріали сайту Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара, завжди були прикладом для інших бібліотек та відзначались змістовністю та гарним структуруванням і підходом до подачі інформації. На разі, сайт бібліотеки працює і у його основних рубриках «Простір розвитку» є вкладка «Інклюзія», в якій можна переглянути інформацію про інклюзивні проекти бібліотеки. Наприклад, на сайті прописано, що «Для людей із вадами зору в Центрі представлено спеціальне обладнання та ресурси. Тут ви можете скористатися електронними збільшувачами – як стаціонарними («Optelec ClearView»), так і портативними. Знаходяться вони в Центрі для людей з особливими потребами (I поверх) та в секторі періодичних видань відділу обслуговування

користувачів (IV поверх). До послуг користувачів – колекція документів, виданих шрифтом Брайля, література на електронних носіях та аудіокниги» [25]. На наш погляд, це інформація з життя до повномасштабного вторгнення і окупації Херсону, коли бібліотеку ще не було пограбовано та розорено... Тому, на жаль, на сьогодні ми не можемо бути впевненим, що цей матеріал є об'єктивним та актуальним. У тому ж матеріалі говориться про те, що «сьогодні, у рамках впровадження інклюзії, до бібліотечного фонду надходять книги, надруковані у так званому універсальному дизайні, що робить їх доступними для всіх, зокрема і для читачів із вадами зору. Останнім часом фонд активно поповнюється фаховою літературою для психологів і педагогів, які працюють у сфері інклюзивної освіти. На допомогу освітянам співробітники Центру ведуть сторінку в соціальній мережі Фейсбук «Інклюзивна освіта»» [25]. Доречи, сторінка в фейсбуці активна - <https://www.facebook.com/InkluzivnaOsvita>; але фонд бібліотеки, те що вціліло, зараз намагаються зберегти від постійних ворожих обстрілів, тому, знов таки, навряд ця інформація актуальна. Але, з іншого боку, вона є важливим свідченням того, як створювалась інклюзія в наших бібліотеках. А також є свідченням того, що ми втратили.

Загалом, перелік інклюзивних проєктів Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесья Гончара та їх опис, залишається передовим досвідом, який варто вивчати, адаптувати та проваджувати.

Це і перший в Україні інклюзивний театр при бібліотеці «Звичайна роль – особливий актор», до складу інклюзивної театральної трупи якого до повномасштабної війни входило до 50-ти акторів із різними нозологіями: із розладами аутистичного спектра, із синдромом Дауна, із дитячим церебральним паралічем, із порушенням слуху.

І «Інклюзивний ляльковий театр, який був створений завдяки ініціативі батьків, що виховують дітей з РАС (розлади спектра аутизму).

І проєкт «Читаймо разом з Кіміко», що поєднує у собі читання книги з елементами каністерапії (реалізовувався з 2018 року). «Кіміко – єдина в

Україні сертифікована собака породи акіта-іну, яка пройшла спеціальне навчання і рекомендована європейськими кінологами як «собака для читання» та багато іншого [25].

Дослідникам з проблеми інклюзії в бібліотеках варто розшукувати, документувати цей досвід та поширювати його.

Зазначимо також, що в нас виникли проблеми і з розшуком матеріалів про діяльність інших «інклюзивних бібліотек». Сарненська районна бібліотека для дітей, Рівненська обл., згідно результатів пошуку гугл, має сайт <http://lib.sowa.com.ua/RDB/golovna1.htm>, але на сайті вона має назву «Бібліотека для дітей м.Сарни», що вносить певну плутанину. Як позитив, можна було б відзначити наявність статті «Сарненська районна бібліотека для дітей» (принаймні назва збігається) у Вікіпедії (<http://surl.li/wfudav>) проте її контент – інформація про історію бібліотеки до 2002 року, який не дає жодного уявлення про сучасну діяльність бібліотеки і не відповідає на питання про сайт бібліотеки, її актуальну назву, а головне про інклюзивну діяльність.

За запитом «інклюзивна Запорізька центральна міська бібліотека» ми можемо знайти посилання на офіційний сайт Запорізької міської ради, на якому є два дописи – «Перша інклюзивна бібліотека запрацювала у Запоріжжі» (це відео на каналі YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=JwIqLicNxe4>) від 01.09.2022, та «Запорізька інклюзивна бібліотека стала кращим закладом року в своєму сегменті» від 01.12.2023, а також статті в місцевих медіа, наприклад, «У Запоріжжі відкрили інклюзивну бібліотеку» (Суспільне Запоріжжя, 02.09.2022) [56]. Інформація подана в медіа дає уявлення про основні родзинки цієї інклюзивної бібліотеки, що можуть слугувати орієнтиром для запровадження й іншими бібліотеками. Наведемо деякі з них. Ця бібліотека є особливою, тому що в її проекті передбачено усі вимоги архітектурної доступності, безбар'єрності для будь-якої категорії користувачів. Вхід до бібліотеки оснащений пандусом. Вхідні двері обладнані системою для автоматичного відкриття дверей за допомогою сенсору, а також встановлено кнопку для виклику персоналу, або двері

відкриваються тактильно. Переосмислено й простір бібліотеки. Тут декілька цікавих зон. Зона коворкінгу, відпочинку, дитячий ігро-рум, ляльковий театр. Також на підлозі бібліотеки установили тактильні смуги, по яких люди з вадами зору більш впевнено пересуваються. Крім того, слабозорі люди орієнтуються по жовтій смузі, бо вона яскрава і її їм добре видно. Для незрячих людей у цій бібліотеці зробили позначки шрифтом Брайля та закупили спеціальну літературу (це – українська та світова класика). Для слабозорих придбали книги з 18 кеглем. Для користувачів бібліотеки є можливість зареєструватися в е-бібліотеці, що дозволяє замовити книжки, яких в бібліотеці немає [40]. Проте, на жаль, власного електронно інтернет ресурсу – сайту чи сторінки у соціальних мережах бібліотека немає. Принаймні гугл пошук їх не знаходить.

Бібліотека, в якій я працюю - Інклюзивна бібліотека-філія №11, м. Суми, не має власного сайту та навіть сторінки на сайті Сумської публічної бібліотеки, де ми стаціонарно представлені лише в розділі Контакти (фото фасаду, адреса, гугл карта, графік роботи). Діяльність бібліотеки висвітлюється на фейсбук-сторінці за посиланням <https://www.facebook.com/profile.php?id=100008900229032>, назва акаунту – «Бібліотека Країна Друзів», та про нас багато пишуть у регіональних медіа [15; 19; 22; 56]. Маючи нагоду, хотіла б узагальнити власне бачення та досвід роботи нашої інклюзивної бібліотеки.

Інклюзивна бібліотека-філія №11 — друга за площею, фондами та кількістю працівників після Центральної міської бібліотеки імені Т. Шевченка у Сумах. У червні 2023 року під час реформи Сумської централізованої системи вона отримала назву «інклюзивна», хоча обрала цей напрямок задовго до цього — ще у 2000-х.

Інклюзивна бібліотека-філія № 11 КЗ СМР «Сумська публічна бібліотека» у своїй діяльності орієнтується на інноваційні сучасні підходи, вивчає українські та зарубіжні інклюзивні практики та поступово напрацьовує власні.

Наша бібліотека має колосальний досвід роботи з людьми з інвалідністю, оскільки від самого початку створення і до сьогодні в ній обслуговується чимало користувачів з інвалідністю.

Варто також відзначити, що в ній не лише обслуговуються люди з інвалідністю, але й працюють на посадах бібліотекарів саме люди з інвалідністю, що тільки підсилює ефективність їхньої роботи та підтверджує рівень компетентності.

Інклюзивна бібліотека-філія № 11 не даремно має такий статус, адже вона відповідає усім нормам доступності і може слугувати взірцем для наслідування для інших бібліотек, які готові стати також інклюзивними.

По-перше, наша бібліотека знаходиться в центрі м. Суми, до неї зручно і легко дістатися з будь-якого куточка. Перевага її в тому, що на відміну, наприклад, від Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки, вона є фізично доступною абсолютно для кожного відвідувача як з інвалідністю так і без неї.

Наша бібліотека розташована на першому поверсі в доступній будівлі.

Вхід до бібліотеки облаштований нормативним пандусом, що полегшує доступ до бібліотеки людям, які пересуваються за допомогою крісла колісного.

Над вхідними дверима бібліотеки встановлено «розумний» звуковий маяк, який допомагає тотально незрячим людям зорієнтуватися, де знаходиться вхід до бібліотеки.

Встановлено цей маяк було в листопаді 2024 року [22]. Для того, щоб скористатися «Розумним» звуковим маячком потрібно завантажити на власний смартфон спеціальний мобільний застосунок TuYa Smart. Діставшись до потрібної локації, клієнт (так умовно назвемо людину, яка користується цим додатком), запускає на смартфоні даний додаток та вибирає потрібний йому об'єкт, до якого йому потрібно потрапити. Якщо таких об'єктів розташованих поруч декілька, то користувач вибирає потрібний йому і запускає роботу маячка. Звуковий сигнал буде лунає протягом

налаштованого користувачем часу, якого буде достатньо, щоб незряча людина зорієнтувалася та дісталася до входу приміщення. Після чого маяк автоматично вимикається. Інформацію про це нововведення було оприлюднено у регіональному виданні "Everyday.Sumy" [22], а більш детальні пояснення та практичну допомогу користувачі отримують безпосередньо в бібліотеці.

Загалом, в нашій бібліотеці можуть отримати широкий спектр бібліотечних послуг користувачі з інвалідністю різних нозологій.

Це, насамперед, доступні інформаційні послуги у будь-якому зручному для відвідувача вигляді. Він може отримати її безпосередньо від працівника бібліотеки або самостійно знайти через мережу Інтернет.

Для людей з порушеннями зору або тих, яким не доступне читання, в бібліотеці наявні аудіо книжки (в кількості 12 тисяч найменувань різної тематики і жанрів). Всі аудіо книги по груповані за жанрами та занесені до каталогу, розробленого мною власноруч. До речі, видачою аудіо книг я займаюсь, підбираючи за вподобаннями читачів і закачуючи на їхні флеш-носії.

Для тих читачів, котрі не можуть прийти до бібліотеки по книжки у зв'язку зі станом здоров'я або через маломобільність, з власної ініціативи відносимо їм аудіолітературу додому.

Також у бібліотеці можна взяти почитати книжки в універсальному дизайні, де одночасно текст надрукований плоско друкованим шрифтом та шрифтом Брайля. Такий формат на сьогодні є дуже модний і популярний. Єдине, що такі книжки дорого вартують.

Зазначимо, що держава, і до повномасштабного вторгнення, і, звичайно, зараз, під час воєнних дій, не забезпечує людей з порушеннями зору книжками шрифтом Брайля в повному обсязі. Цим видом друку переважно займаються громадські організації людей з порушеннями зору або приватні друкарні. Шрифт Брайля необхідний для людей з порушеннями зору, особливо для тотально незрячих людей з метою вироблення письмової грамотності та

використання у побуті, без знання його їм не обійтись. Навіть лікарські препарати маркують шрифтом Брайля для зручності та самостійного швидкого знайдення ліків у своїй аптечці, для того, щоб не переплутати з іншим препаратом.

В нашій бібліотеці, за потреби, мною проводяться індивідуальні заняття з вивчення цього шрифту, а у Міжнародний день абетки «Брайля», який відзначається щороку 4 січня, на прохання користувачів відбуваються майстер-класи зі шрифту Брайля для усіх охочих, які мають зір, але їм цікаво спробувати щось нове. Такі майстер-класи проходять активно і весело.

Якщо людина з порушеннями зору прагне іти в ногу з часом їй необхідні також і знання з комп'ютерної грамоти, що ми їй також можемо запропонувати, застосовуючи у навчанні спеціальні озвучені програми, тобто читачі екрану (англ. screen reader), зокрема безкоштовну програму NVDA, яка є легкою у використанні незрячим користувачем.

Для довідок. Читач екрану (скрін рідер) — комп'ютерна програма, яка розпізнає й інтерпретує текст та перетворює його на «синтезоване мовлення», надаючи читачеві змогу чути озвучений текст. Для відтворення тексту читач екрану зазвичай використовує синтезатор мовлення, звукові піктограми або ж брайлівський пристрій виводу. Читачі з екрану є формою допоміжної технології, що використовується незрячими та особами з порушеннями зору.

Ми також навчаємо незрячих користуватися смартфонами на системі Android, даємо рекомендації щодо мобільних застосунків, які полегшують побут та допомагають у повсякденному житті людям з порушеннями зору та за потреби налаштовуємо їх. Маємо можливість за допомогою фахівців з інформаційних технологій встановити користувачам з порушеннями зору потрібне програмне забезпечення на їхні гаджети та навчити ним користуватись.

Інклюзивна бібліотека-філія № 11 у партнерстві з різними громадськими організаціями проводить пізнавальні цікаві активності, просвітницькі заходи.

Серед постійних партнерів громадські організації: «Добро перемагає», «КримСОС», ГО людей з інвалідністю «Доля», «Доброта», «Країна друзів», «Клуб інвалідів Фенікс», «Наша родина» тощо.

Досвід нашої та інших інклюзивних бібліотек покладено у розроблені мною Рекомендації щодо покращення інклюзивного доступу в публічних бібліотеках.

Висновки до Розділу 2

Інклюзивність, як соціальний і культурний процес, полягає в забезпеченні рівних можливостей для участі всіх груп населення в соціальних, культурних і освітніх процесах, зокрема в доступі до інформаційних ресурсів і культурних послуг.

Публічні бібліотеки, як соціокультурні установи, виконують важливу роль у реалізації принципів інклюзивності, оскільки вони повинні не лише забезпечувати доступ до інформації, а й сприяти культурному розвитку, соціалізації і освіті всіх членів суспільства, незалежно від їхніх фізичних або соціальних характеристик.

Ідея інклюзивності в бібліотеках розвивається на основі теоретичних концепцій соціальної справедливості, рівності прав, доступу до знань і гуманістичних принципів.

Для повноцінного бібліотечного обслуговування людей з інвалідністю, необхідний комплексний підхід від безбар'єрної архітектури будівлі до адаптованих ресурсів, тобто - фізична та інформаційна доступність. Сучасні бібліотеки повинні мати пандуси, ліфти та спеціально обладнані приміщення; відповідні цифрові ресурси, включно з програмним забезпеченням для людей із порушеннями зору та слуху. Однак, за нашими дослідженнями, серед вітчизняних бібліотек, таких, що повністю відповідають критеріям інклюзивності не так і багато.

Щоб робота зі створення інклюзивного бібліотечного простору була якісною та ефективною, важливо знайомитись з передовим досвідом в цій

царині, вивчати досвід колег, та можливості адаптації й поширення цього досвіду.

Крім того, сьогодні, коли в Україні іде війна і бібліотечні установи також є вразливими - вони можуть бути частково чи повністю зруйнованими, пограбованими (мова про бібліотеки, що опинились на окупованій території); їх інтернет ресурси можуть потрапити під хакерські атаки тощо, важливо збирати та зберігати інформацію щодо досвіду діяльності цих бібліотек. В контексті інклюзивності ми говоримо про досвід роботи Бібліотеки -філіалу 1 ЦМБ Бахмутської міської ТГ та Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара до повномасштабного вторгнення і зараз.

На нашу думку, для бібліотечної спільноти цінним є і досвід Інклюзивної бібліотеки-філії №11, м. Суми, в якій я працюю.

Наша бібліотека має колосальний досвід роботи з людьми з інвалідністю, оскільки від самого початку створення і до сьогодні в ній обслуговується чимало користувачів з інвалідністю.

Варто також відзначити, що в ній не лише обслуговуються люди з інвалідністю, але й працюють на посадах бібліотекарів саме люди з інвалідністю, що тільки підсилює ефективність їхньої роботи та підтверджує рівень компетентності.

Інклюзивна бібліотека-філія № 11 відповідає усім нормам доступності.

В бібліотеці можуть отримати широкий спектр бібліотечних послуг користувачі з інвалідністю різних нозологій. Це, насамперед, доступні інформаційні послуги у будь-якому зручному для відвідувача форматі. Є значний фонд аудіокнижок; книжки в універсальному дизайні, де одночасно текст надрукований плоско друкованим шрифтом та шрифтом Брайля тощо.

Досвід нашої та інших інклюзивних бібліотек покладено у розроблені мною Рекомендації щодо покращення інклюзивного доступу в публічних бібліотеках.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ДОСТУПУ В ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ

3.1. Використання сучасних технологій для адаптації інформаційних ресурсів

Сучасні технології відіграють важливу роль в адаптації інформаційних ресурсів для людей з інвалідністю, зокрема для осіб з порушеннями зору, слуху або іншими порушеннями. Вони дозволяють забезпечити доступність інформації через різноманітні формати та інструменти.

Серед основних напрямків використання технологій для адаптації інформаційних ресурсів можна відзначити:

1. Аудіокниги та голосові технології. Аудіокниги — це популярний формат, що дає можливість людям з порушеннями зору або тим, хто має труднощі з читанням тексту, отримувати доступ до літератури та іншої інформації.

Як уже зазначалося вище, Інклюзивна бібліотека-філія №11 м. Суми забезпечує своїх користувачів – як людей з порушеннями зору, так і усіх охочих, аудіо книгами [21]. Ця послуга надається як в режимі офлайн так і онлайн, тобто до нас можна прийти і закачати аудіо книгу на власний флеш-носій безпосередньо в бібліотеці або за потреби для досвідчених користувачів комп'ютерних технологій я викладаю потрібні аудіо книжки на доступні хмарні сховища, з яких користувач може завантажити собі книжку у зручний для нього час. Також для тих читачів, які не в змозі прийти і отримати аудіо книгу, ми забираємо з дому флеш-носій користувача, завантажуюмо на нього потрібні йому книжки і відносимо йому готову флешку додому. На флеш-носій поміщається багато книжок залежно від його об'єму. Така послуга надається з моєї ініціативи і з допомогою волонтерів. Серед незрячих користувачів нашої бібліотеки є іногородні, то ми, на їхнє прохання, надсилаємо флеш-носії з аудіо книгами Укрпоштою за рахунок користувачів. Так, наприклад, аудіо книжки у нас замовляє самотній незрячий чоловік

літнього віку, який мешкає в м. Охтирка Сумської обл. в будинку-інтернаті для престарілих і єдиною його розрадою є прослуховування аудіо книг. Зауважимо, що його бажання читати та отримувати різноманітну за жанрами інформацію, немає бути незадоволеним через його фізичний стан, вік, або місце проживання. З нашого досвіду, аудіокнижки користуються найбільшим попитом у людей середнього і старшого віку, які не мають змоги знайти в мережі Інтернет ту чи іншу аудіокнижку або не знають як це зробити, а наше завдання, бібліотекарів надати інформацію про книжку, завантажити її на флеш-носій.

Колекція аудіокниг налічує 12 тисяч найменувань різної тематики і жанрів, нею з бібліотекою поділилась громадська організація людей з інвалідністю по зору "Ініціативи Слобожанщини", координаторкою якої я є.

До колекції входять відцифровані з аудіомагнітофонних бобін аудіокнижки, які колись записував будинок звукозапису та друку українського товариства сліпих, також подаровані письменниками організації аудіокнижки в авторському прочитанні тощо.

Віднедавна при бібліотеці діє студія звукозапису, де озвучують книги Сумських письменників волонтери. Відкрили студію для того, щоб поповнювати фонд аудіобібліотеки і популяризувати твори письменників Сумщини. Вже повністю озвучена збірка новел місцевого журналіста, письменника-шісдесятника, нині вже покійного Юрія Царика "Спалених душ попелища", вірші Катерини Грищай, які, до речі, вона сама начитала. Потрібно сказати, що озвучувати книжки - не проста задача, оскільки має бути витриманий темп, інтонація, виразність читання, правильне наголошування слів.

Отже, книги в аудіоформаті - це одне із доступних джерел інформації, завдяки яким, література стає доступною для людей з порушеннями зору та тих, хто позбавлений можливості читання книжок плоскодрукованим текстом.

У наших планах на майбутнє записувати аудіоподкасти, аудіоекскурсії тощо. Було б також важливо створити електронний каталог наших книжок, а згодом і додати до нього файли для прослуховування.

Сучасні технології дозволяють створювати високоякісні аудіофайли з текстових матеріалів, що можуть прослуховуватися на різних пристроях. Для цього використовуються системи переведення тексту в мову (TTS - Text-to-Speech). Існують також технології, які дозволяють перетворювати текст у голосове озвучування, використовуючи штучний інтелект для створення природного звучання. Програмне забезпечення, яке може створювати аудіофайли з тексту за допомогою TTS, робить доступними електронні книги для осіб з обмеженими можливостями. Серед користувачів нашої бібліотеки також є незрячі люди і такі, які звикли до прослуховування аудіокниг штучною синтезованою мовою, для них ми за допомогою спеціальних програм переконвертуємо звичайні електронні книги в MP3 формат. Зазначимо, що MP3 - це формат файлу для зберігання аудіоінформації, розроблений наприкінці XX століття в Німеччині. Даний формат широко використовується в файлообмінних мережах для пересилання музичних творів через інтернет і є форматом стиснення, що дозволяє зменшити розмір файлу та зберегти якість звучання. Для бібліотеки та малозабезпечених людей важливим є той факт, що на сьогодні, використання даного формату не вимагає купівлі ліцензії. В нашій бібліотеці книжкам такого формату віддає перевагу здебільшого молодь.

Зазначимо, що серед електронних книжок є більший і кращий вибір. Здебільшого наші читачі люблять слухати книжки, озвучені живими голосами.

Серед відомих бібліотечних практик, пов'язаних з аудіокнигами, можна навести приклад Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки, в якій у квітні 2022 року започаткували проєкт "Книги без бар'єрів: аудіобібліотека для людей з вадами зору". Працівники закладу записують книги в аудіоформаті для людей, які не бачать. У користувачів бібліотеки, та й усіх бажаних, хто використовує інтернет ресурси, з'явилась можливість

слухати в режимі онлайн фрагменти з класичних творів, а також творів миколаївських письменників та поетів. Аудіозаписи розміщені на ютуб-каналі бібліотеки

(<https://www.youtube.com/playlist?list=PLJ93KBVYJ2yXUsGssy1HCYtT3rlTkSA0Fy>) – це чудова можливість поринути у світ давно знайомих літературних героїв, неперевершених сюжетів та найцікавіших образів. Проект надає можливість прослуховувати аудіозаписи видань для людей з порушеннями зору, а також для кожного поціновувача української літератури [23].

Оскільки аудіокниги в усьому світі стають все більш актуальними та запитуваними [59], стрімко розвиваються і сервіси, які їх пропанують. Наприклад, такі міжнародні платформи як Audible, Google Play Books, де можна знайти тисячі аудіокниг для різних пристроїв.

В інклюзивній бібліотеці філії №11, ми знайомимо наших відвідувачів і з такою можливістю, підказуємо їм, де можна знайти подібні книжки, даємо посилання на книжкові ресурси.

2. Електронні матеріали та адаптивні технології, зокрема, електронні книги (e-books). Завдяки різноманітним налаштуванням для шрифтів, кольорів фону, масштабування та інших елементів інтерфейсу, електронні книги можуть бути адаптовані до індивідуальних потреб користувача. Існують також спеціалізовані програми для читання з екрану (наприклад, JAWS, NVDA для Windows, VoiceOver для macOS), які дозволяють користувачам з порушеннями зору використовувати комп'ютери та мобільні пристрої. Вони перетворюють текст на екрані у голосовий або тактильний відгук.

Користуватися цими технологіями а саме навчаю незрячих та слабоворих відвідувачів, розповідаю настільки вони полегшують і спрощують нам життя. Для слабоворих вони необхідні для того, щоб зберегти той зір, який є, а для незрячих це фактично вікно у світ. За допомогою програм зчитування з екрана ми, незрячі люди можемо набирати текст на стаціонарному комп'ютері, ноутбучі, знайти потрібну інформацію, почитати новини, скористатися державними електронними послугами через портал "ДІЯ", до

речі, з цієї тематики час від часу проводимо навчальні вебінари з допомогою партнерів. Дані програми дозволяють людям з порушенням зору мати змогу, бути включеними до цифрового середовища, отримувати онлайн послуги, наприклад з інтернет банкінгу - проводити банківські операції, оплачувати через інтернет комірне, зрештою, користуватися соціальними мережами тощо. Проте, часто буває, що важлива інформація на веб-сайтах подається у вигляді інфографіки, або прописано у зображенні і збережено у форматі малюнку, які озвучені програми не можуть відтворити. Наше завдання, донести до керівників державних установ, органів влади те, що інформація повинна бути продубльована в тексті, аби її могли прочитати всі, в тому числі незрячі люди. Наразі, на державному рівні вже обговорюються питання «універсального дизайну» та доступності вебсайтів для людей з інвалідністю [13]. Питання веб доступності ми розглянемо нижче.

Що стосується доступних форматів електронних документів, то найбільш прийнятними для людей з порушеннями зору є документи у форматі Word. Він може бути адаптованим для зручного сприйняття на екрані. Використання структурованих, добре відформатованих документів дозволяє автоматично адаптувати інформацію для різних технологій доступності. Що стосується PDF формату, то тут існують певні розбіжності. Для більш-менш досвідченого користувача комп'ютерних технологій цей формат буде доступний, бо він знає за допомогою якої програми його переконвертувати у Word, але як показує практика, для більшості користувачів цей формат незручний, недоступний, тому ми його не рекомендуємо використовувати в роботі або під час навчання незрячих людей.

Звісно, для того, щоб навчання незрячих та слабозорих людей користуватися адаптованими інформаційно-комунікаційними технологіями було більш ефективним потрібне відповідне обладнання. Ідеально, коли є можливість придбати апаратний тифлокомплекс.

Апаратно-програмний комп'ютерний тифлокомплекс - це сукупність приладів адаптованих для незрячих та слабозорих людей. Завдяки

брайлівському дисплею та програмному забезпеченню тифлокомплекс дозволяє працювати з текстом - редагувати, обробляти, виводити на друк, працювати в мережі Інтернет.

Базовий тифлокомплекс складається з

- комп'ютерного обладнання (стаціонарний комп'ютер з монітором або ноутбук),
- операційної системи;
- програмного забезпечення екранного доступу з синтезом мовлення;
- навушників з мікрофоном або колонок.

Враховуючи мету та завдання використання, до бази можна додавати інше периферійне обладнання: принтери, брайлівські дисплеї, сканери, відеозбільшувачі тощо.

Тифлокомплекс з синтезом мови найчастіше використовують навчальні заклади зі спеціалізованими класами, бібліотеки тощо.

Сьогодні ми можемо спостерігати за тим, що в Україні публічні бібліотеки почали обладнуватись тифлокомплексами. Ось, деякі приклади:

Апаратно-програмний комп'ютерний тифлокомплекс з синтезом мови з'явився в Інтернет-центрі Центральної бібліотеки Олександрійської ЦБС (Кіровоградська обл.) у квітні 2019 року завдяки проєкту «Платформа 3-Д: добра, довіри, досвіду» для слабозорих людей та людей з порушеннями слуху. Цей тифлокомплекс з синтезом мови, оснащений спеціальним програмним забезпеченням і виходом в Інтернет [54].

З серпня 2019 року у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Валентина Отамановського функціонує Центр обслуговування людей з інвалідністю «ІНВА-ІНФОРМ» [60]. Він працює при відділі попереднього замовлення, міжбібліотечного абонементу (МБА) та видачі літератури, забезпечуючи користувачам з інвалідністю безбар'єрний доступ до інформації у зручному та доступному режимі. У центрі розміщено два автоматизованих робочих місця. Одне адаптоване для роботи людей з

інвалідністю, які користуються кріслом колісним. Друге призначене для обслуговування осіб із порушеннями зору й забезпечене апаратно-програмним тифлокомплексом, що працює з програмами «NVDA» і «КНОП». Програма «NVDA» – надає доступ до «робочого столу» комп'ютера, вербально повідомляючи про об'єкти на робочому столі, на які наводиться курсор, озвучує діалогові вікна, читає вголос зміст відкритих документів, коментує дії користувача. «КНОП» — портативний клавіатурний тренажер з озвученим інтерфейсом, який дозволяє освоїти техніку «сліпого набору». Програма включає голосові лекції та диктанти з контролем часу, що дає можливість людям із вадами зору впевнено опанувати навички використання клавіатури протягом декількох місяців [60].

Завдяки проєкту Фонду Східна Європа «Вікно у світ для незрячих та слабозорих» на базі Барської публічної бібліотеки встановлений тифлокомплекс для обслуговування людей з інвалідністю по зору. Використовуючи апаратно-програмний комп'ютерний тифлокомплекс із синтезом мови користувачі отримують повне, якісне, оперативне бібліотечно-інформаційне та довідково-бібліографічне обслуговування, безбар'єрний та безперешкодний доступ до бібліотечних ресурсів та інформації [53].

В Дніпропетровській обласній бібліотеці для дітей відновила свою роботу Бахмутська бібліотека для людей з порушеннями зору, про яку ми вже писали. В обласній бібліотеці тепер (2024) є робоче місце для людей з порушеннями зору - тифлокомплекс. Тут встановлено спеціальне програмне забезпечення екранного доступу із синтезом мови та, за потреби, збільшенням зображення на моніторі. Як зазначається на сайті бібліотеки «Тифлокомплекс в бібліотеці допоможе тим, хто має слабкий зір або втратив його, жити більш цікаво і насичено» [14].

У Центральній бібліотеці Полтавської міської територіальної громади апаратно-програмний комп'ютерний тифлокомплекс функціонує з грудня 2023 року. Його придбали для користувачів з порушеннями зору за рахунок коштів міського бюджету [58].

Перший в Ужгороді тифлокомплекс – «помічник» для людей із порушеннями зору – запрацював у Бібліотека-філія 1 для дітей КЗ "Ужгородська публічна бібліотека" КАЗКА. В комплекс входить клавіатура-дисплей Брайля та стаціонарний відеозбільшувач із функцією читання вголос. Дисплей Брайля з інтегрованою клавіатурою – це унікальне рішення «все в одному», що включає динамічний 40-комірковий брайлівський дисплей і звичайну комп'ютерну клавіатуру. Завдяки ньому відвідувачі із інвалідністю можуть користуватись комп'ютером, на якому встановлена спеціальна програма. Відеозбільшувач – це своєрідна екранна лупа, яка збільшує тексти і фотографії з неймовірною чіткістю, а також зчитує та озвучує друковані тексти. Підходить для читання літератури, газет і журналів. Із цим відеозбільшувачем користувачі самі обирають, читати тексти самостійно або слухати їх. Таким чином в бібліотеці з'явилися два робочі місця, де користувачі із порушеннями зору можуть читати звичайні книги та користуватись комп'ютером [6].

Розшукуючи інформацію про використання тифлокомплексів в бібліотеках України, ми звернули увагу, що в деяких матеріалах – переважно це повідомлення на сайтах органів місцевої влади, або на сайтах бібліотек, вказується, що дане обладнання куплено «Відповідно до Плану заходів з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 року № 372 та з метою усунення інформаційної нерівності в суспільстві...». Зокрема, це стосується бібліотеки с. Волосянка Ставненської сільської ради, для якої за рахунок коштів місцевого бюджету, придбано комп'ютерний тифлокомплекс [16]; ужгородської бібліотеки – «Пристрій придбали за кошти міського бюджету у межах реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, яка є продовженням започаткованої першою леді України Оленою Зеленською ініціативи «Без бар'єрів» [16] та бібліотеки в Полтаві [58].

Як бачимо з нашого дослідження, апаратно-програмних комп'ютерних тифлокомплексів не так і багато в українських бібліотеках, хоча вони мають велике значення для користувачів з порушеннями зору під час здобуття освіти, під час роботи за фахом і спрощують життя людям цієї категорії. Проте, якщо Національна стратегія із створення безбар'єрного простору продовжить реалізовуватись, кількість бібліотек, що будуть обладнані для людей з інвалідністю стане значно більше. Можливо і нашій бібліотеці слід звернутися до влади з проханням про придбання сучасного тифлокомплексу.

3. Шрифт Брайля є одним із ключових інструментів для осіб з порушеннями зору. Однак сьогодні технології забезпечують більшу гнучкість у використанні Брайля це - електронні пристрої для читання Брайля або спеціалізовані дисплеї Брайля, які переводять текст у тактильну форму, дозволяючи користувачам "читати" за допомогою дотику. Такі пристрої можуть бути підключені до комп'ютерів або смартфонів і використовувати текстові документи або веб-сторінки.

Програми для конвертації звичайного тексту в Брайль дозволяють друкувати матеріали у Брайлі або робити їх доступними на спеціальних пристроях.

Ми в індивідуальному порядку навчаємо незрячих людей користуватися шрифтом Брайля, забезпечуємо їх книжками надрукованими цим шрифтом. В нашій бібліотеці понад 100 книг шрифтом Брайля. У 2022 році їх отримали за сприяння депутата Тетяни Скрипки.

4. Мобільні додатки для доступності. Більшість сучасних смартфонів і планшетів мають вбудовані функції доступності, такі як:

- голосовий помічник: Siri, Google Assistant, Alexa — ці голосові помічники допомагають людям з обмеженими можливостями виконувати різноманітні завдання, такі як викликане читання тексту або здійснення дзвінків;

- додатки, що перекладають текст або голос в режимі реального часу, можуть допомогти особам з порушеннями слуху або мовлення;

- мобільні програми для адаптації контенту, що включають функції зі зміни шрифтів, контрасту або інших параметрів інтерфейсу для покращення сприйняття інформації.

Ми знайомимо людей з порушеннями зору з даними застосунками, налаштовуємо їх на їхніх гаджетах, навчаємо користуватися.

Чимало цікавих задумів щодо розвитку інклюзивності бібліотечного сервісу мають і працівники Тернопільської обласної бібліотеки для молоді. Тут працює інтернет-центр для незрячих та слабозорих, обладнаний тифлотехнікою та спеціалізованим програмним забезпеченням: дисплей Брайля, портативний збільшувач, тифло-флеш-плеєр, програма екранного доступу JAWS [7].

5. Веб-доступність. Веб-ресурси можуть бути оптимізовані для користувачів з обмеженими можливостями, використовуючи правильне маркування HTML, доступні елементи керування та підтримку навігації за допомогою клавіатури або екрана.

При розробці дизайну веб-сайтів треба враховувати потреби різних користувачів, особливо людей з порушеннями зору, тобто для таких людей має бути розроблена і спеціальна версія з урахуванням контрасту кольорів, зручної навігації по сайту, обов'язково повинна бути кнопка пошуку. Для цього існують певні стандарти з веб-доступності. Важливим є те, щоб тестувальниками готових сайтів виступали тотально незрячі люди. Якщо для них все буде доступно, то і само собою, для інших це буде доступно також. Але це мають бути експерти цієї справи, а не простий пересічний користувач, який всього може не знати. За потреби можна звернутися до ВГО "Національна асамблея людей з інвалідністю України" <https://naiu.org.ua/>, керівники якої завжди з радістю проконсультують з того чи іншого питання щодо доступності, адже мають великий досвід роботи з особами з інвалідністю.

Існує практика, коли веб-сайти і відеоматеріали супроводжуються субтитрами, аудіодискрипціями для осіб з порушеннями зору або жестовою мовою для людей з порушеннями слуху. Такий підхід є інклюзивним і його

треба максимально застосовувати. Наразі з'являється багато матеріалів присвячених темі вебдоступності. Сподіваємось, що і сайти бібліотек використають ці можливості [4; 28].

6. Допоміжні технології для людей з іншими обмеженнями.

Технології для людей з порушеннями слуху включають, як вже відзначалось, використання субтитрів, сурдоперекладу, системи підсилення звуку (наприклад, слухові апарати, FM-системи), а також додатки для перекладу жестової мови в текст чи голос.

Хочеться звернути увагу на навушники з кістковою провідністю для людей з порушенням слуху, які дозволяють передавати звукові хвилі через кісткову структуру черепа безпосередньо до внутрішнього вуха, тобто минаючи повітря та інші провідники. Така технологія отримала свій розвиток кілька століть тому. Прикладом використання можливостей даної технології є в творчості Бетховена, який останні роки життя міг сприймати музику виключно прикладаючи до кісток черепа різні трубки, щоб чути мелодію. Такими навушниками обладнано тифлокомплекс Центральної бібліотеки Олександрійської ЦБС [54].

Тактильні технології, наприклад, використання спеціальних рукавичок чи тактильних відгуків для людей з порушеннями відчуттів чи рухів.

Із нечуючими людьми поки що не маємо досвіду роботи, але це на перспективу.

7. Використання штучного інтелекту та машинного навчання. Штучний інтелект (ШІ) активно застосовується для покращення доступності та може застосовуватися для:

- інтелектуального розпізнавання зображень та тексту. Системи ШІ можуть «читати» текст на зображеннях (наприклад, за допомогою технологій OCR — оптичного розпізнавання символів) і перетворювати його в доступний формат.

- автоматичного перекладу і адаптації контенту. Технології машинного навчання можуть бути використані для автоматичної адаптації матеріалів

(наприклад, переклад тексту на інші мови або адаптація контенту для конкретних потреб користувачів).

Сучасні технології створюють безліч можливостей для адаптації інформаційних ресурсів, забезпечуючи більш рівні умови доступу до знань, літератури та інших матеріалів для людей з різними нозологіями інвалідності.

3.2. Рекомендації щодо створення інклюзії в публічних бібліотеках

Одним із ключових аспектів діяльності публічних бібліотек є створення інклюзивного простору, де кожен, незалежно від віку, стану, соціального статусу чи фізичних можливостей, може отримати доступ до інформації, освіти та культурного збагачення. Вони стають місцем зустрічі різних соціальних груп, сприяючи подоланню ізоляції та соціальних бар'єрів. Особливо це важливо в умовах цифрового розриву, яке обмежує можливість багатьом людям користуватися сучасними технологіями, в той час, як самі технології можуть створювати умови для інклюзивності.

Сучасні публічні бібліотеки мають потенціал для створення інклюзивного середовища, що забезпечує рівні можливості для всіх відвідувачів. Для цього необхідно впроваджувати інноваційні підходи, спрямовані на подолання бар'єрів доступу до інформації та послуг. Серед основних шляхів удосконалення інклюзивного доступу можна виокремити:

Інфраструктурні зміни, які пов'язані з фізичною доступністю та безба'єрністю (пандуси, широкі двері, ліфти для людей з обмеженими можливостями пересування; спеціальні паркомісця для людей з інвалідністю; зручні під'їзди до будівлі; інформаційні таблички; чіткі та контрастні знаки, шрифти Брайля для людей з порушенням зору; візуальні підказки для людей з порушенням слуху; спеціальні санвузли для людей з інвалідністю; достатнє освітлення для людей з вадами зору та можливість регулювання яскравості світла), а також створення комфортних зон для роботи людей з різноманітними потребами (простори для дітей, кімнати для відпочинку, зони тиші, зони для спілкування та спільної роботи, перегляду фільмів,

прослуховування книжок, навчання). Використання мобільних меблів, які легко переміщувати для налаштування простору відповідно до запиту.

Запровадження цифрової інклюзії, через забезпечення можливості безкоштовного доступу до інтернету, сучасної комп'ютерної техніки та спеціалізованих програм та приладів. Безоплатність таких послуг дозволяє відвідувачам користуватися цифровими послугами бібліотеки незалежно від їх соціального чи фінансового становища. Крім цього, важливо впроваджувати навчальні програми з цифрової грамотності, спрямовані на різні групи населення: людей з інвалідністю, людей похилого віку, осіб із недостатнім досвідом використання технологій, дітей та підлітків тощо. Важливо також створювати адаптивні веб-ресурси бібліотек, сумісні з програмами для озвучення тексту чи зміни контрасту, щоб зробити їх доступними для людей із порушенням зору або моторики.

Доступність інформаційних ресурсів повинна відповідати особливостям інформаційних потреб людей з різними видами інвалідності та можливостями. Це включає створення колекції книг шрифтом Брайля, аудіокниг (які наразі популярні не лише серед людей з вадами зору), цифрових форматів, сумісних зі спеціалізованим програмним забезпеченням, а також матеріалів із субтитрами для користувачів із вадами слуху. Необхідно забезпечити можливість використання мобільних додатків для пошуку та доступу до матеріалів, а також впроваджувати сучасні технології, такі як інтерактивні аудіогіди та додатки з доповненою реальністю, які сприяють інтеграції користувачів.

Створення інклюзивної атмосфери та організація інклюзивних подій у бібліотеках — це важливий крок для забезпечення рівних можливостей доступу до культурного та освітнього життя. Такі заходи сприяють інтеграції різних соціальних груп, зокрема людей із фізичними, сенсорними, ментальними чи іншими особливостями, до активного суспільного життя. Основні принципи організації інклюзивних подій є доступність для всіх категорій учасників (фізична та інформаційна), врахування різноманітних

потреб учасників (запрошення модераторів або волонтерів, які володіють жестовою мовою або можуть надати допомогу; створення зони відпочинку для тих, кому потрібно відновити сили чи перемкнути сенсорне навантаження; застосування адаптованого контенту, який підходить для людей із когнітивними чи ментальними порушеннями.

Важливим є використання різноманітних форматів подій - лекції та майстер-класи з адаптованим змістом; творчі заходи, такі як: арт-терапія, інклюзивні театральні вистави, музичні вечори з урахуванням сенсорних особливостей учасників; тематичні читання із залученням аудіокниг чи інтерактивних презентацій; майстер класи для дітей та дорослих, що включають ігрові елементи та адаптовані матеріали.

Для ефективного проведення інклюзивних подій слід продумати партнерську взаємодію та залучення експертів і партнерів, серед яких можуть бути представники громадських організацій, що підтримують людей з особливими потребами; фахівці з проведення тренінгів, воркшопів чи консультацій; люди із інвалідністю, які беруть активну участь у заході тощо. Усі події в бібліотеці, а, зокрема і інклюзивні, мають мати інформаційну підтримку. Слід звернути увагу на використання доступних каналів для анонсування подій: соціальні мережі, друковані матеріали зі шрифтом Брайля, аудіоголошення, а також на наданні детальної інформації про захід, включаючи доступність для людей з інвалідністю, створення зворотного зв'язку через опитування чи коментарі для покращення подальших заходів.

Навчання персоналу основам інклюзивної комунікації та обслуговування людей з особливими потребами також є важливим інструментом для створення бібліотеки, яка є доступною для всіх. Це інвестиція в майбутнє, яка дозволить бібліотеці стати справді громадським центром, де кожен може знайти для себе щось цікаве та корисне. Тільки розуміючи потреби та особливості різних груп людей, бібліотекарі можуть забезпечити комфортний та продуктивний візит для кожного відвідувача.

Інклюзивна комунікація - це взаємодія, яка враховує різноманітність людей, їхні індивідуальні потреби та особливості. Вона передбачає повагу до кожної людини незалежно від її фізичних, психічних чи соціальних особливостей; відкритість до діалогу та готовність слухати і розуміти інших; використання простої та зрозумілої мови, уникання складних термінів та жаргону; невербальну комунікацію - жести, міміка, контакт очей; адаптацію до потреб співрозмовника - вибір відповідної форми і темпу мовлення, використання додаткових засобів комунікації (наприклад, картинок, жестів).

Навчання основам інклюзивної комунікації дозволяє бібліотекарям створювати комфортне середовище, надавати якісне обслуговування та будувати взаємодію, яка базується на повазі, емпатії та розумінні індивідуальних потреб відвідувачів. Навчання персоналу має бути комплексним та неперервним.

Пропаганда інклюзії є важливою частиною діяльності сучасних бібліотек. Через свої ресурси події та комунікації бібліотеки можуть стати потужними центрами формування інклюзивної культури серед громадян. До основних напрямів пропаганди інклюзії бібліотеками можна віднести інформаційно-просвітницьку діяльність - створення спеціалізованих виставок та експозицій, які розкривають теми інклюзії, прав людей із особливими потребами, соціальної рівності; розширення книг, статей та інших матеріалів, які сприяють підвищенню обізнаності щодо інклюзивності; організація лекцій, семінарів, кінопоказів та дискусій, присвячених питанням прав людини та інклюзії. Бібліотеки можуть сприяти актуалізації інклюзивних питань у громадах; ініціюванню місцевих ініціатив, спрямованих на покращення умов для людей із підвищеними потребами. Пропаганда інклюзії може здійснюватися бібліотекою у співпраці з громадськими організаціями, активістами та державними установами для реалізації спільних проектів. Бібліотеки можуть підіймати та висвітлювати теми інклюзії через соціальні медіа, блоги та інші бібліотечні онлайн-платформи. Пропаганда інклюзії може здійснюватися під час проведення освітніх заходів для дітей та підлітків, які

розвивають емпатію, толерантність і розуміння різноманіття. Бібліотеки можуть популяризувати позитивні приклади інклюзії, публікувати історії успіху людей із інвалідністю чи представників інших соціальних груп, які подолали бар'єри завдяки інклюзії; організовувати зустрічі із відомими особистостями активістами, які пропагують інклюзивні цінності.

Бібліотеки можуть організовувати медіакампанії з інклюзії, шляхом створення інформаційних роликів, постерів, підкастів, які популяризують інклюзивні ідеї; через видання буклетів, збірок, методичних рекомендацій щодо створення інклюзивного середовища. Для привернення уваги до теми, бібліотеки можуть співпрацювати з місцевими медіо, блогерами та лідерами думок.

Пропаганда інклюзії через діяльність бібліотеки — це шлях до побудови більш справедливого та гармонійного суспільства, де кожна людина відчуває себе потрібною, прийнятою та рівноправною частиною громади.

На сьогодні, у професійних бібліотечних ресурсах, прослідковується тенденція розгляду та аналізу побудови інклюзивного бібліотечного простору. Серед таких робіт відзначимо аналітичний огляд «Інклюзія в бібліотеці» (Горчинська В) [7], представлений на Блозі Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого та матеріал «Концепція «Різноманітність. Справедливість. Інклюзія». Чому вона важлива для бібліотек?» там же [27].

Бібліотеки розробляються методичні рекомендації, наприклад «Допоможемо тим, хто потребує» методичні рекомендації бібліотечним працівникам по наданню послуг людям з інвалідністю (Дніпропетровська обласна бібліотека для молоді ім. М. Светлова, 2021) [12] та «Методичні рекомендації з питань створення безбар'єрного простору в публічній бібліотеці» (Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого) [34].

Висновки до розділу 3

Одним із ключових аспектів діяльності публічних бібліотек є створення інклюзивного простору, де кожен, незалежно від віку, стану, соціального статусу чи фізичних можливостей, може отримати доступ до інформації, освіти та культурного збагачення.

Сучасні публічні бібліотеки мають потенціал для створення інклюзивного середовища, що забезпечує рівні можливості для всіх відвідувачів. Для цього необхідно впроваджувати інноваційні підходи, спрямовані на подолання бар'єрів доступу до інформації та послуг. Серед основних шляхів удосконалення інклюзивного доступу можна виокремити:

Інфраструктурні зміни, які пов'язані з фізичною доступністю та безбар'єрністю.

Запровадження цифрової інклюзії, через забезпечення можливості безкоштовного доступу до інтернету, сучасної комп'ютерної техніки та спеціалізованих програм та приладів. Доступність інформаційних ресурсів повинна відповідати особливостям інформаційних потреб людей з різними видами інвалідності та можливостями.

Важливим кроком для забезпечення рівних можливостей доступу до культурного та освітнього життя є створення інклюзивної атмосфери та організація інклюзивних подій у бібліотеках. Інклюзивна комунікація - це взаємодія, яка враховує різноманітність людей, їхні індивідуальні потреби та особливості.

Пропаганда інклюзії є важливою частиною діяльності сучасних бібліотек. Через свої ресурси події та комунікації бібліотеки можуть стати потужними центрами формування інклюзивної культури серед громадян.

Навчання персоналу основам інклюзивної комунікації та обслуговування людей з особливими потребами також є важливим інструментом для створення бібліотеки, яка є доступною для всіх.

Сучасні технології відіграють важливу роль в адаптації інформаційних ресурсів для людей з інвалідністю, зокрема для осіб з порушеннями зору,

слуху або іншими порушеннями. Вони дозволяють забезпечити доступність інформації через різноманітні формати та інструменти.

Серед основних напрямків використання технологій для адаптації інформаційних ресурсів можна відзначити:

1. Аудіокниги та голосові технології.
2. Електронні матеріали та адаптивні технології, зокрема, електронні книги (e-books), апаратно-програмний комп'ютерний тифлокомплекс.
3. Шрифт Брайля.
4. Мобільні додатки для доступності (голосовий помічник, додатки, що перекладають текст або голос в режимі реального часу, мобільні програми для адаптації контенту тощо).
5. Веб-доступність.
6. Допоміжні технології для людей з іншими обмеженнями.
7. Використання штучного інтелекту та машинного навчання.

Сучасні технології створюють безліч можливостей для адаптації інформаційних ресурсів, забезпечуючи більш рівні умови доступу до знань, літератури та інших матеріалів для людей з різними нозологіями інвалідності. Важливо їх вивчати та запроваджувати.

ВИСНОВКИ

При написанні магістерської роботи ми розкрили теоретичні засади інклюзивності у публічних бібліотеках;

Охарактеризували нормативно-правову базу з питань інклюзії;

Визначили основні підходи до вивчення інклюзивного доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю.

Проаналізувавши досвід публічних бібліотек України із забезпечення інклюзивним доступом до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю, ми дійшли наступних висновків:

Публічні бібліотеки України перебувають на початковому етапі впровадження інклюзії у їхню діяльність та обслуговування, тобто ця тема лише набирає обертів у закладах культури, хоча інклюзія актуальна в Україні вже давно.

Український досвід інклюзії в бібліотечній сфері демонструє певні досягнення, але також є і недоліки.

Основною проблемою вирішення цього питання, на нашу думку, є нерозуміння важливості інклюзивності для суспільства з боку владних структур, зокрема на місцевому рівні, низький рівень обізнаності серед представників культурної сфери, звідси випливає і недотримання міжнародних нормативно-правових актів та законів України.

Відсутнє чітке розуміння терміну інклюзія, дуже часто він ототожнюється із поняттям інвалідність. А як ми знаємо, інклюзія - це процес включення всіх категорій суспільства до різних сфер життя незалежно від віку, статі, статусу. В іншому випадку - це розглядається як дискримінація по відношенню до людей з інвалідністю.

Інколи під час організації чи планування культурно-масових заходів спостерігається поділ людей з інвалідністю і без інвалідності, тобто для людей з інвалідністю приймаються окремі рішення, проводяться окремі так би мовити ізольовані заходи. І це точно не про інклюзію. Будь-які активності, бібліотечні заходи покликані бути також інклюзивними, тобто вони мають

проходити у зручному, комфортному просторі у доступній для всіх формі. Якщо використовуються презентації на проекторі, то потрібно до них продумати тифлокоментар для незрячих та слабозорих людей якщо такі будуть. Візуальну складову поєднати зі звукописом. До участі у заходах залучати як молодь з інвалідністю так і без інвалідності. Лише в такий спосіб ми досягнемо повноцінної інклюзії. Наше завдання побудувати свою роботу так, щоб усунути певні суспільні бар'єри і прибрати стереотипне ставлення особливо до людей з інвалідністю. Наявні суспільні стереотипи, що люди з інвалідністю - це окрема каста, вони не можуть бути корисними суспільству, хоча це насправді не так.

Тепер щодо використання некоректної термінології по відношенню до людей з інвалідністю. Наприклад, люди з вадами зору, люди з вадами слуху, сліпі, з обмеженими можливостями, з особливими потребами - некоректні терміни. Потрібно про таких людей говорити як про людей з інвалідністю, людей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату тощо.

Позитивним досвідом відзначилися деякі із публічних бібліотек, обласних універсальних наукових бібліотек, хоча їх не так і багато. Перелічені у магістерській роботі є досить таки активними і прогресивними у пропагуванні та провадженні інклюзивних підходів у свою діяльність. Сюди можна віднести Інклюзивну бібліотеку-філію №11 КЗ СМР "Сумська публічна бібліотека", Запорізьку міську бібліотеку, Рівненську обласну універсальну наукову бібліотеку та інші, про які йдеться в даній дипломній роботі.

Ці бібліотеки перш за все є фізично доступними для будь-якої категорії користувачів: облаштовані спеціальними ліфтами, пандусами для маломобільних груп населення або мають пологий вхід, облаштовані елементами безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю по зору (тактильні направляючі смуги, тактильно-контрастні таблички на дверях).

Бібліотечне обслуговування надається відвідувачам бібліотек із врахуванням індивідуальних особливостей, запитів користувачів з інвалідністю. Вони отримують якісні інформаційні послуги у доступних для

них форматах. Надання рівного доступу до інформації сприяє інтеграції осіб з інвалідністю в соціум, дозволяючи їм бути більш самостійними та активно залученими до процесів суспільного життя.

В інклюзивних бібліотеках людям з інвалідністю не лише безпечно і комфортно перебувати, а й творчо працювати, навчатися, розвивати свій потенціал, зрештою проводити з користю дозвілля на рівні з іншими.

Наприклад, люди з порушеннями зору мають чудову можливість самотужки, без сторонньої допомоги знайти необхідну інформацію, скориставшись апаратно-програмним комп'ютерним тифлокомплексом, який хотілося б, щоб всі бібліотеки мали. Спеціально облаштовані комп'ютеризовані робочі місця для людей з порушеннями зору дають змогу таким людям мати доступ до інформації та культурних ресурсів, адже сучасна людина, будучи незрячою або слабозорою прагне вести самостійний, незалежний спосіб життя. Це одна із головних засад Міжнародної конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Забезпечення безбар'єрного доступу – це загальний підхід до формування та реалізації державної політики, спрямований на забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності.

Інклюзія є однією із складових забезпечення безбар'єрного доступу кожної людини до академічного суспільного життя, зокрема до бібліотеки, інформації книги та читання. Бібліотеки вирішують питання інклюзії шляхом співпраці з державними органами влади, взаємодії з інклюзивно-ресурсними центрами, соціальними службами, громадськими організаціями та волонтерами.

Публічні бібліотеки як соціальні установи зобов'язані адаптувати свої послуги та простір для забезпечення рівного доступу до знань і культурної спадщини.

Завдяки використанню різноманітних інклюзивних технологій та адаптованих матеріалів (наприклад, книг шрифтом Брайля, аудіокниг, відео з субтитрами, спеціальних комп'ютерних програм для осіб з порушеннями зору

чи слуху) бібліотеки забезпечують рівний доступ до інформації для всіх користувачів. Крім того, для людей з обмеженими можливостями фізичного доступу часто створюються адаптовані інтер'єри бібліотек, з пандусами, спеціальними комп'ютерними станціями та зонами відпочинку, що сприяє створенню безбар'єрного простору.

Бібліотеки сприяють інтелектуальному розвитку користувачів з інвалідністю, їхній інтеграції в суспільство.

Від запровадженого інклюзивного доступу до інформації та культурних послуг в бібліотеках залежить освіченість, розвиток особистості.

В Україні налічується близько 40 000 бібліотечних установ різних категорій. За результатами нашого дослідження, лише невелика кількість із них є безбар'єрними, інклюзивними для людей з інвалідністю, тому як бачимо є ще над чим працювати і до чого прагнути.

Суттєвими перепонами на шляху до інклюзії є недостатня фінансова підтримка публічних бібліотек на місцях, застаріле матеріально-технічне забезпечення, низький рівень вмотивованості бібліотечних працівників через малі заробітні плати.

Відсутність компетенцій у бібліотекарів із роботи з людьми з інвалідністю.

Нормативно-правова база з питань інклюзії начебто є, але вона не виконується на місцевому рівні.

Держава зобов'язана забезпечити рівні умови для реалізації культурних прав усім громадянам України, в тому числі з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібліотека-філіал №1 для людей з вадами зору. *Офіційний сайт Бахмутської міської ради*. URL: <https://artemrada.gov.ua/28785>
2. Бібліотека - філіал1 ЦМБ Бахмутської міської ТГ *Сторінка в мережі Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/Natali197014>
3. Бібліотека як відкритий простір для соціалізації користувачів з особливими потребами. *Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого*. 8 Лютого, 2022. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5493>
4. Вебдоступність для бібліотек. Вебінар від UNDP Ukraine/ *Сторінка UNDP Ukraine / ПРООН в Україні на Facebook* 18 березня 2023. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=856238633214751&id=100064858653591&set=a.658239663014650>
5. Вебдоступність Дизайн для людей з інвалідністю: основні інструменти, принципи WCAG, тестування та оцінка помилок Експерти: Дмитро Попов, Алла Олійник, Євгеній Шикірявий. *Онлайн серіал Сайт Дія освіта* URL: <http://surl.li/ytpieo>
6. В ужгородській бібліотеці запрацював тифлокомплекс - перший у місті. *Сайт Uzghorod.net.ua*. 11 жовтня 2024р. URL: <https://uzghorod.net.ua/news/184253>
7. Горчинська В. Інклюзія в бібліотеці. *Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого*. 20 червня 2023 URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=7738>
8. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с. URL: https://vsei.vn.ua/images/Doc/Nauka/Inklusivna_osvita/cifrova-inklyuziya-ta-dostupnist-socialna-didzhitalizaciya.pdf
9. Державні будівельні норми України. ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/dbn_v_2_2_40/1-1-0-1832

10. Довідник безбар'єрності. Без бар'єрів: сайт. URL: <https://bf.in.ua/>
11. Допис користувача Бахмутська міська рада від 1 серпня URL: https://www.facebook.com/story.php/?story_fbid=815888537356412&id=100068058206907&_rdr
12. Допоможемо тим, хто потребує: методичні рекомендації бібліотечним працівникам по наданню послуг людям з інвалідністю /укладач Н. Спаріхіна; ред. С. Іванова; КЗ «Дніпропетровська обласна бібліотека для молодіім. М. Светлова». – Дніпро, 2021. – 24с. URL: <https://dobm.dp.ua/wp-content/uploads/2022/07/Metodychni-rekomendatsiyi-bibliotechnym-pratsivnykam-po-nadannyu-poslug-lyudyam-z-invalidnistyu.pdf>
13. Доступність державних веб-сайтів для людей з інвалідністю. Універсальний дизайн. URL: <https://ud.org.ua/biblioteka/prezentatsiji/298-dostupnist-derzhavnikh-veb-sajtiv-dlya-lyudej-z-invalidnistyu>
14. Дороніна Т. Прагнемо цифрової безбар'єрності: в Дніпропетровській обласній бібліотеці для дітей працює комп'ютерний тифлокомплекс. Сайт *Дніпропетровська обласна бібліотека для дітей* 06 травня 2024 URL: <http://biblio-child.dp.ua/1441-pragnemo-tsifrovoji-bezbar-ernosti-v-dnipropetrovskij-oblasnij-bibliotetsi-dlya-ditej-pratsyue-komp-yuternij-tiflokompleks>
15. Євтушенко В. «Ми потрібні людям»: як працює єдина в Сумах інклюзивна бібліотека. *Трибуна. Історії Сумщини*. URL: <https://trybuna.sumy.ua/avtorskij-material/my-potribni-lyudyam-yak-praczyuue-yedyna-v-sumah-inklyuzyvna-biblioteka/>
16. Забезпечення бібліотеки с. Волосянка комп'ютерним тифлокомплексом. Сайт *Ставневська сільська рада*. 19-09-2024. URL: <https://stav.gov.ua/novyna/zabezpechennya-bibloteky-s-volosyanka-kompyuternym-tyflokompleksom>
17. Запорізька інклюзивна бібліотека стала кращим закладом року в своєму сегменті. Сайт *Запорізька міська рада*. 01.12.2023. URL:

<https://zp.gov.ua/uk/articles/item/20579/zaporizka-inklyuzivna-biblioteka-stala-kraschim-zakladom-roku-v-svoemu-segmenti>

18. Заява ВГО Українська бібліотечна асоціація та Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого «Бачення майбутнього українських бібліотек для післявоєнного відновлення, розвитку людського капіталу та економічно сильної і демократичної України. Сайт *Українська бібліотечна асоціація* 30.09.2024. URL: <http://surl.li/bucfhj>

19. Звичайні люди. Як Суми пристосовані для незрячих. Olha Panfilova. 28 Жовтня 2024 *Трибуна. Історії Сумщини*. URL: <https://trybuna.sumy.ua/stories/zvychayni-lyudy/>

20. Інклюзивна бібліотека. Положення про почесну відзнаку ВГО Українська бібліотечна асоціація. «Інклюзивна бібліотека». Затверджено на засіданні Президії Української бібліотечної асоціації 26 квітня 2018 р. Сайт *Українська бібліотечна асоціація* URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/vidznaky-asotsiatsii/3964-inkliuzyvna-biblioteka>

21. Інклюзивна бібліотека-філія №11. сайт *Сумська публічна бібліотека. Контакти*. URL: <https://publicsumylib.com.ua/contacts/>

22. Інклюзивна бібліотека-філія № 11 стала ще доступнішою для людей з порушеннями зору. Інформаційний портал "Everyday.Sumy" 15.11.2024. URL: <https://everyday.sumy.ua/inklyuzivna-biblioteka-filiya-11-stala-shhe-dostupnishoyu-dlya-lyudej-z-porushennyami-zoru/>

23. Інклюзивна бібліотека «SoundedBook» *Миколаївська ОУНБ*. Подкаст. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLJ93KBYJ2yXUsGssy1HCYtT3rITkSA0Fu>

24. Інклюзивна політика. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/inklyuzivna-politika>

25. Інклюзивні проекти. Сайт *Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара*. URL: <https://lib.kherson.ua/inklyuziya.htm>

26. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Офіційний переклад Конвенції надісланий листом Мінсоцполітики № 8006/0/2-23/61 від 19.06.2023. *Верховна рада України. Законодавство.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

27. Концепція «Різноманітність. Справедливість. Інклюзія». Чому вона важлива для бібліотек? *Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого.* 8 Лютого, 2024. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=8872>

28. Короткий посібник з цифрової доступності Київ – 2023 URL: <http://surl.li/tmsnkp>

29. Кунанець Н. Е. Диференційоване обслуговування користувачів з особливими потребами. Міжнародна наукова конференція «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» 2013. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/176>

30. Кунанець Н. Малиновський О. Електронні бібліотеки: обслуговування осіб з особливими потребами. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Комп'ютерні науки та інформаційні технології.* 2014. 800. С. 27-34 URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/769b6763-e6d0-484f-b276-ea3b7bc527fa/content>

31. Лапшина М. Змінюючи життя: інклюзивна практика бібліотеки для людей з порушеннями зору та реабілітація військових у Рівному *Блог lib4you «Бібліотека -місце сили»* 14.05.2024 URL: <https://blog.lib4you.org.ua/zminyuyuchy-zhyttya-inklyuzyvna-praktyka-biblioteky-dlya-lyudej-z-porushennyamy-zoru-ta-reabilitacziya-vijskovyh-u-rivnomu/>

32. Мар'їна О. Ю., Мар'їн С. О. Версії WCAG та доступність бібліотечного веб-контенту. *Вісник Харківської державної академії культури.* 2019. 56. URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/191073/191045>

33. Марракеський договір про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати

друковану інформацію до опублікованих творів. Офіційний переклад Про приєднання до Договору див. Закон № 2854-IX від 12.01.2023 *Верховна рада України. Законодавство*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-13#Text

34. Методичні рекомендації з питань створення безбар'єрного простору в публічній бібліотеці. Укладач Розколупа Н. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Київ. 2024. 54 с. URL: <http://surl.li/nfmbry>

35. Миськевич Т. Інформаційна соціалізація користувачів з особливими потребами в сучасній бібліотеці (вітчизняний досвід). Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2018. Вип. 49. С. 155–166. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/49.pdf>

36. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р *Верховна рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

37. Національний стандарт України Будинки і споруди настанова з облаштування будинків і споруд громадського призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху. ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011. Видання офіційне. Київ. Мінрегіон України. 2011 URL: https://www.ksv.biz.ua/GOST/DSTY_ALL/DSTU5/dstu_b_v.2.2-31-2011.pdf

38. Обслуговування людей з обмеженими можливостями: метод. поради / Упр. культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький, 2013. 50 с. URL: <http://www.ounb.km.ua/vidanya/2013/inval.pdf>

39. Основи цифрової доступності: як розвинути компанію з користю для суспільства і перевагами для бізнесу. Сайт Дія бізнес. 26.06.2024 URL: https://business.diaa.gov.ua/history-of-success/osnovy_tsyfrovoi_dostupnosti_yak_rozvynuty_kompaniiu_z_korystiu_dlia_suspilstva_i_perevahamy_dlia_biznesu

40. Перша інклюзивна бібліотека запрацювала у Запоріжжі. *Запорізька міська рада*. Офіційний сайт URL:

<https://zp.gov.ua/uk/articles/item/15409/persha-inklyuzivna-biblioteka-zapracyuvala-u-zaporizhzi>

41. Про бібліотеки і бібліотечну справу. Закон України Документ 32/95-ВР, чинний, поточна редакція від 01.01.2022 *Верховна рада України*.

Законодавство. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>

42. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні.

Указ Президента України №533/2020 від 3 грудня 2020 року *Верховна рада України*. *Законодавство*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>

[-35809](https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809)

43. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні.

Документ 875-ХІІ, чинний, поточна редакція від 01.01.2024 *Верховна рада України*. *Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

44. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека. Сайт

Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека URL: <https://libr.rv.ua/>

45. Рівтін О. Як адаптувати сайт для людей із порушеннями зору.

URL: <https://ain.ua/2021/12/06/yak-adaptuvaty-sajt-dlya-lyudej-iz-porushennyamy-zoru/>

46. Робота бібліотек з користувачами із обмеженими фізичними можливостями. Сайт *Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека І. П. Котляревського* URL: https://library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/roboata_bibliotek_z_koristuvachami/

https://library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/roboata_bibliotek_z_koristuvachami/

47. Робота бібліотек на допомогу користувачам з обмеженими фізичними можливостями. Випуск 1 Сайт *Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека* URL: <https://zounb.zp.ua/resourse/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya-bibliotechne/fahova-osvita/roboata-bibliotek-na-dopomogu-koristuvacham-z-obmezhenimi-fizichnimi-mozhlivostyami-vipusk-1>

<https://zounb.zp.ua/resourse/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya-bibliotechne/fahova-osvita/roboata-bibliotek-na-dopomogu-koristuvacham-z-obmezhenimi-fizichnimi-mozhlivostyami-vipusk-1>

48. Сенсотека (бібліотека-філія №18). Сайт *Львівська муніципальна бібліотека*. URL: <https://www.lmb.lviv.ua/libraries/sensoteka-biblioteka-filiya-18>
49. Стандарти громадськоактивної школи: соціальна інклюзія: навчальнометодичний посібник / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І. Київ. ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2014. 68 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5617/1/Y_Naida_SGAS_SI.pdf
50. Стенцель Є. Що таке інклюзивність та безбар'єрність? Інклюзія в Україні. 07.09.2022. *Beetroot Academy*. Блог. URL: <https://beetroot.academy/blog/inklyuzivnist-ta-bezbariernist>
51. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», липень 2015 р. URL: <https://ula.org.ua/resursy/dokumenty-uba/3181-stratehiia-rozvytku-bibliotechnoi-spravy-v-ukraini-do-2025-roku-yakisni-zminy>
52. Теучова І. Чому культурні права людей з інвалідністю на часі навіть під час пандемії. *Українська Правда*. 14 квітня 2020 URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/04/14/240576/>
53. Тифлокомплекс у Барській публічній бібліотеці. Сайт *Вінницька обласна військова адміністрація* 02.07.2024 <https://vin.gov.ua/bilshe/stvorennia-bezbariernoho-prostoru/896-vykonannia-planu-zakhodiv-na-2023-2024-roky-z-realizatsii-natsionalnoi-stratehii-iz-stvorennia-bezbariernoho-prostoru-v-ukraini-na-period-do-2030-roku/63909-tyflokompleks-u-barskii-publichnii-bibliotetsi>
54. Тифлокомплекс. *Центральна бібліотека Олександрійської міської ЦБС* URL: <https://www.cbilib.alexandriya.com/tyflokompleks-2>
55. Тюркеджи Н. С., Мар'їна О. Ю. Інклюзивна бібліотека як агент змін у суспільстві. *Вісник Харківської державної академії культури* 64. 2023 URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/294781>
56. У Запоріжжі відкрили інклюзивну бібліотеку. Суспільне Запоріжжя. 2 вересня 2022 URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/277679-u-zaporizzi-vidkrili-inkluzivnu-biblioteku/>

57. У Сумах зазвучали книги завдяки подружжю переселенців з вадами зору. СпецКор - медіа-проект Сумщини. 03 лютого 2024 URL: <http://spec-kor.com.ua/news/events/5454-u-sumakh-zazvuchaly-knyhy-zavdiaky-podruzhzhiu-pereselentsiv-z-vadamy-zoru.html>

58. У Центральній бібліотеці презентували тифлокомплекс *Полтава*. Офіційний сайт Полтавської міської ради 22.12.2023 та виконавчого комітету URL: <https://www.rada-poltava.gov.ua/news/21726/>

59. Фущук В. Як аудіокнижки змінили видавничі ринки: підсумки із Франкфуртської виставки. *Читомо. Культура читання і мистецтво книговидання*. 2024. URL: <https://chytomo.com/iak-audioknyzhky-zminyly-vydavnychi-rynky-pidsumky-iz-frankfurtskoi-vystavky/>

60. Центр обслуговування людей з інвалідністю «INVA-INFORM» Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського (2019) <https://library.vn.ua/pro-biblioteku/structure/inva-inform>

61. Чорна М., Козинська А. Справжня інклюзія: not wrong, just different. *Український культурний фонд*. <https://uaculture.ucf.in.ua/texts/spravzhnya-inklyuziya-not-wrong-just-different/>

62. Ярощук В. Бібліотечне обслуговування людей з особливими потребами. *Бібліотечна планета*. 2005. № 3. С. 10-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_3_5

63. Ясеновська М. Що таке інклюзія і навіщо вона потрібна кожному 23 Вересня 2019. сайт ZMINA. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.info/columns/shho-take-inklyuziya/>

64. The IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022. *The International Federation of Library Associations and Institutions* URL: <https://www.ifla.org/public-library-manifesto/>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів кваліфікаційної роботи:

Неколюк-Сасса Д. Упровадження інклюзії в діяльність бібліотек з метою підвищення їхньої ефективності як мультифункціональних закладів культури. У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Пovoєнний діалог культур : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 16–17 травня 2024 р.) /. Київ НАКККиМ. 2024. С. 349-351. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/vidannya/Konferencii/Zbirnyk_tez_Diachuk_vypravl.pdf

Неколюк-Сасса Д. Роль публічних бібліотек у забезпеченні інклюзивного доступу до інформації та культурних ресурсів для людей з інвалідністю. *Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір* : матеріали VIII Всеукр. наук. конф. молод. вч., асп. та магістран. (Київ, 07 листопада 2024 р.). Київ : НАКККиМ, 2024. С.210-212. URL: [Tezy_07_11_2024.pdf](#)